

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Tamara Semolič Cijan

Socialno starševstvo

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Tamara Semolič Cijan

Mentorica: red. prof. dr. Tanja Renner

Socialno starševstvo

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

Zahvaljujem se red. prof. dr. Tanji Rener za strokovno pomoč pri izdelavi diplomskega dela, prijateljici Martini za lektoriranje, sestrični Tadeji za pomoč pri prevodu ter kolegoma, ki sta mi omogočila izvedbo poglobljenih intervjujev. Nenazadnje hvala tudi možu Žarku, staršem in prijateljicam za spodbudne besede.

Socialno starševstvo

Starševstvo je tesno povezano z obstojem družine in družinskega življenja. Predstavlja obdobje v katerem mnogi ljudje izpolnijo svoje želje, psihološki primanjkljaj ali smisel življenja. S pluralizacijo družinskih oblik se vse bolj prepletata biološko in socialno starševstvo. Diplomaska naloga je osredotočena na socialno starševstvo, ki predstavlja tip družinskega razmerja, osnovanega na ne-biološki povezanosti staršev in otrok. Socialno starševstvo je poznano po vsem svetu, vendar obsega različne oblike in je v različnih državah različno zakonsko urejeno. Kot najpogostejši obliki socialnega starševstva sta v nalogi podrobneje opisana posvojitev in rejništvo, vse njune značilnosti ter pravna ureditev v Sloveniji. Predstavljene so tudi novejšje oblike posvojitve (posvojitev na daljavo, botrstvo, mednarodne posvojitve, samski posvojitelji ter posvojitev s strani homoseksualnega para) kot tudi nove reprodukcijske prakse (primer oploditev z medicinsko pomočjo). Opisan je tudi primer medkulturne primerjave – ljudstvo Gonja iz afriške države Gana. Cilj naloge je analiza raziskovalnih vprašanj, ki temelji na večinskem teoretičnem delu in z njim podkrepljenim empiričnim vložkom in statističnimi podatki.

Ključne besede: družina, starševstvo, socialno starševstvo, posvojitev, rejništvo

Social parenthood

Parenthood is tightly linked with the existence of family and family life. With the plurality of family formations, biological and social parenthood are becoming more and more intertwined. The theme of this degree is focused on social parenthood, representing a type of family relationship, based on non-biological connectedness between parents and children. Social parenthood is well known all over the world, but covers different types and in different states the law regulates it differently. As the most frequent forms of social parenthood, adoption and fosterhood are accurately described with all their characteristics and legal regulations in Slovenia. This degree clearly introduces the newest forms of adoption (distance adoption, child sponsorship, international parenthood, single parents and homosexual adoption) as well as the new reproduction practices (e.g. fecundation by biomedical help). The main aim of degree's theme is the analysis of research questions. The analysis is based on the extensive theoretical part, completed by statistical data and by empiric inserts based on accurate interviews.

Key words: family, parenthood, social parenthood, adoption, foster care

KAZALO VSEBINE

1 UVOD	7
2 EMPIRIČNI DEL	9
2.1 Metodološki okvir	9
2.2 Cilj in namen raziskave	9
3 SOCIOLOŠKI POMEN DRUŽINE	11
3.1 Definicije družine	12
3.2 Socialno starševstvo v različnih družinskih oblikah.....	13
3.2.1 Združene ali reorganizirane družine	14
3.2.2 Istospolne družine	15
3.2.3 Posvojiteljske ali adoptivne družine	18
3.2.4 Rejniške družine	19
4 STARŠEVSTVO	21
4.1 Vloga ženske (žene, gospodinje, matere)	23
4.2 Biološko vs. socialno starševstvo	25
4.3 Socialno sorodstvo	26
4.4 Socialno starševstvo v pravljicah	27
4.6 Težave, s katerimi se srečujejo socialni starši	31
5 POSVOJITEV IN REJNIŠTVO SKOZI ČAS	38
6 ZAKONSKA UREDITEV POSVOJITVE IN REJNIŠTVA V SLOVENIJI	40
6.1 Pravna ureditev na področju posvojitve	40
6.2 Postopek posvojitve	42
6.3 Pravna ureditev rejniške dejavnosti	44
6.4 Pogoji in postopek za izvajanje rejniške dejavnosti	45
7 SOCIALNODEMOGRAFSKI VIDIKI POSVOJITVE IN REJNIŠTVA V SLOVENIJI	48
7.1 Posvojitve	48
7.2 Rejništva	51
8 NOVI NAČINI SOCIALNEGA STARŠEVSTVA	53
8.1 Mednarodne posvojitve	53
8.2 Posvojitve na daljavo	57
8.2.1 Botrstvo	58
8.3 Samski posvojitelji	60

8.4 Posvojitve in homoseksualnost.....	61
8.5 Nadomestno materinstvo (surogatstvo).....	62
9 IZ MEDKULTURNIH PRIMERJAV: PRIMER LJUDSTVA GONJA	64
10 SKLEP	66
11 LITERATURA	69
12 PRILOGE.....	72
PRILOGA A: Vprašalnik za posvojitelja.....	72
PRILOGA B: Vprašalnik za posvojenca.....	74
PRILOGA C: Demografski vprašalnik.....	76

KAZALO SLIK

Slika 7.1: Otroci, prikrajšani za družinsko življenje	52
Slika 8.1: Število botrov po lokacijah in letih 2003–2007	59
Slika 8.2: Skupno število botrov po letih 2003–2007	60

KAZALO TABEL

Tabela 7.1: Število posvojitvev od leta 1980 do 2001	48
Tabela 7.2: Podatki o rejnicah in rejencih (za december 2009)	51
Tabela 7.3: Podatki o rejencih (za december 2009)	51

1 UVOD

Starševstvo predstavlja delček v mozaiku življenjskega cikla. In ravno ta del sem se odločila obravnavati v diplomski nalogi. Cilj naloge je natančneje sociološko predstaviti pomen socialnega starševstva in ga primerjati z biološkim starševstvom. Posebej se bom osredotočila na dve glavni in najstarejši obliki socialnega starševstva, to sta rejništvo in posvojitev.

Živimo v družbi, v kateri obstajajo razne oblike družin. Najbolj pogoste oblike so male jedrne skupnosti staršev in otrok, v katerih prevladujejo dovolj trdne vezi, kjer družinska skupnost predstavlja prostor integracije, varnosti in medsebojne ljubezni. Za dobro funkcioniranje družine je pomembna določena mera topline in harmonije. Zato sta v družini pomembna tako vloga očeta kot matere.

Običajno se v vsakem posamezniku vsaj enkrat v življenju, v določenem obdobju oziroma pri določeni starosti, zbudi želja po lastnem otroku. Želja postati starš in prevzeti vso odgovornost ter ljubezen podariti otroku je za veliko ljudi nepremagljiva. Vendar vsem ljudem na svetu ta možnost ni dana predvsem zaradi nezmožnosti imetja lastnih, bioloških otrok. Starševstvo je ena od vlog odraslih ljudi, ki postaja vse bolj zahtevna. S pomočjo literature bom skušala poiskati vzporednice z raziskovalnimi vprašanji, ki sem si jih na začetku zastavila. Zanima me, ali se v današnjem času pari pozneje odločajo za starševstvo kot v preteklosti. In če je temu tako, katere so tiste ovire, ki podaljšujejo prehod v novo fazo življenja.

Otroci se s socialnim starševstvom srečajo že v pravljicah. Številne bajke in povesti opisujejo nesrečne zgodbe otrok, ki so padli pod jarem krušnih staršev in ti so do njih zlobni in neprizanesljivi. Zato sem se odločila, da bom tekom naloge raziskala, ali je mogoče odnos družbe do socialnega starševstva negativen. Zanima me, kako ljudje gledajo na socialno starševstvo in ali ga odobravajo ali zavračajo.

V današnji družbi je vedno bolj prisotna težava neplodnosti. Mladi pari se vse pogosteje srečujejo z ovirami pri zanositvi. Vendar je medicina tako napredovala, da so parom v pomoč nove reproduktivne prakse. Obstajajo razne možnosti pomoči, ki jih bom tudi natančneje opisala. Po večletnih poizkusih začnejo nekateri razmišljati o tako imenovani

alternativi, o socialnemu starševstvu. Posvojitev in rejništvo sta zelo stari obliki socialnega starševstva, v Sloveniji sta zakonsko urejeni, v svetu pa so vedno bolj popularni novi načini starševstva. Teorijo bom podkrepila s podatki in na podlagi slednjih skušala izvedeti, ali število socialnih staršev z leti narašča.

Naloga obsega večinski teoretični del, katerega sem dopolnila z manjšim empiričnim delom. Oba dela bom vsebinsko povezala in poskusila ponazoriti področje raziskovanja.

2 EMPIRIČNI DEL

2.1 Metodološki okvir

Temeljna raziskovalna vprašanja, s katerimi se bom v nalogi ukvarjala, so:

- Ali se v današnjem času pari pozneje odločajo za starševstvo kot v preteklosti?
- Ali je odnos družbe do socialnega starševstva negativen?
- Ali število socialnih staršev z leti narašča?

Poglobljeni intervju je dobra priložnost, da teorijo obogatimo s primerom in dejstva izvemo iz izkušenj in občutij sogovornikov. Potrebno pa se je zavedati, da iz dveh opravljenih intervjujev nikakor ne moremo posploševati, ampak gre za dodaten primer oziroma pogled, ki mogoče sovпада s teorijo, mogoče pa tudi ne.

2.2 Cilj in namen raziskave

Naloga, ki je obogatena z empirijo, ima dodatno težo. Zato sem se tudi sama odločila, da izvedem dva poglobljena intervjuja (pol-strukturirana). Tako bom teoretični del naloge dopolnila z empiričnim delom, saj bom v diplomsko nalogo vključila metodološki pristop – poglobljeni intervju. Za globinski oziroma poglobljeni razgovor je značilno, da ne gre za navaden oziroma splošen razgovor, brez točno določenega cilja, marveč je cilj podan in ta da obliko razgovoru. Vprašanja niso vnaprej strogo določena, določene so le teme razgovora. Zato se respondentov ne omejuje z natančno vnaprej določenimi vprašanji, ampak pogovor poteka po svoji notranji logiki, odvisno od tega, kako se vrstijo osnovna vprašanja (Flere 2000, 114).

Metodološkega pristopa sem se lotila tako, da sem si zadala okvirne teme, kaj želim izvedeti od respondentov. Znotraj zastavljenih tem sem si zabeležila vprašanja¹ za posvojitelja in podobna za posvojenca. Izbrala sem osebi, ki se med seboj ne poznata.

Prvi intervju mi je omogočil starejši gospod, ki ima že vrsto let posvojenega otroka. Star je 60 let. Z družino živi v stanovanjski hiši v mestu. Po izobrazbi je diplomirani ekonomist.

¹ Priloga A in Priloga B.

Trenutno je zaposlen za polni delovni čas. Poglobljeni intervju sva izvedla 5.1.2010 in je trajal približno eno uro. Zaradi anonimnosti sem ga v nadaljevanju poimenovala z izmišljenim imenom Marko. Dogovorila sva se, da spola otroka ne definirava, zato ga kljub otrokovi polnoletnosti poimenujeva otrok.

Moja druga sogovornica je bila gospodična, ki je stara od 25–30 let². Prihaja iz vasi in živi pri posvojiteljski družini v stanovanjski hiši. Po poklicu je frizerka, zaposlena je za polni delovni čas. Intervju je potekal 20.1.2010 in trajal uro in pol. Tudi njo sem zaradi zagotavljanja anonimnosti preimenovala v Tejo.

Ob koncu intervjuja sem ju prosila, če mi izpolnita demografski vprašalnik³. Ob njuni privolitvi sem oba pogovora snemala in ju ob prepisovanju tudi slovnično pravilno zapisala.

Respondenta sta mi omogočila poglobiti dejstva in na konkretnih primerih predstaviti osebni izkušnji. Ker me je tema o socialnem starševstvu vedno zanimala, sem želela pridobiti različne poglede in izkušnje. Sogovornika sta mi zaupala veliko informacij, slednje bom analizirala in ugotavljala, koliko podobnosti je v njunih izpovedih ter ali odgovori sovpadajo s teorijo oziroma kakšne posebne izkušnje imata. Poleg tega pa je moj namen, da njune odgovore primerjam z raziskovalnimi vprašanji.

² Starost sem podala v intervalu, ker sogovornica ni želela izdati letnice rojstva.

³ Priloga C.

3 SOCIOLOŠKI POMEN DRUŽINE

Družina in družinsko življenje sta temi, o katerih se veliko govori. Zato se vsakemu posamezniku zdi odgovor na vprašanje, kaj mislimo, ko rečemo družina, zelo enostaven. Vendar ko začne posameznik preštovati člane lastne družine, se hitro zave, da pravzaprav misli na gospodinjstvo. V demografski statistiki je razlikovanje pojma družine in gospodinjstva dokaj novo. Zgodnje demografske študije med pojmom niso razlikovale. Razlikovanje se je začelo uveljavljati šele v zadnjih desetletjih, saj je bil prej odraz zahodnega privilegiranja moderne industrijske družine (Rener in drugi 2006, 15). Številne raziskave so pokazale, da je družina na nek način univerzalna družbena institucija, prisotna v vseh družbah, vendar se predstave o univerzalnosti precej razlikujejo. Predstavlja intimno skupnost, ki je določena z navadami, moralo in pravom, kar kaže na družbeni pomen v sodobni družbi. Družina predstavlja tudi del sorodstvenega sistema, ki ima zlasti v predindustrijskih družbah glavno regulacijsko vlogo v celotnem družbenem življenju (Flere 1999, 137). Družina uresničuje tudi določene funkcije in procese. V preteklosti so bili zelo pomembni ekonomski procesi družine, saj je bila le-ta proizvodna skupina, ki se je ukvarjala z gospodarstvom kot pridobitno dejavnostjo. Kot sem že omenila, je družina ostala vse do danes potrošniška skupina. Obravnavamo jo kot gospodinjstvo. Tudi Ann Oakley (2000, 97) v svojem delu z naslovom Gospodinja predstavlja gospodinjstvo kot potrošniško dejavnost, kjer je nakupovanje ena izmed glavnih gospodinjskih opravil. Funkcija družine obsega tudi reprodukcijo življenja v biološkem in družbenem⁴ pomenu, nedvomno pa sta pomembni tako duhovna kot fizična zaščita.

Poznamo tudi pojem mlade družine⁵, ki se nanaša na tiste družine, v kateri je vsaj eden od staršev mlajši od 30 let. Lahko se eden ali oba starša nahajata v starostni skupini do 35 let. Pod temi pogoji lahko sodelujeta v stanovanjskih in drugih razpisih, ki ponujajo ugodnosti mladim družinam (Rener in drugi 2006, 14). V Sloveniji je postavljena starostna meja 33 let. Nekateri sociologi so mnenja, da ta starostni kriterij ni ravno najboljši, saj se meja viša, mladost pa podaljšuje in prehod v starševstvo je relativno pozen. Primernejše bi bilo, če bi mlade družine merili glede na starost najstarejšega otroka. Postavili bi mejo pri otrokovih letih (4, 6 itd. let).

⁴ Vzgoja otrok.

⁵ Za mlado družino se šteje družina z vsaj enim otrokom, v kateri nobeden od staršev ni star več kot 30 let, ne glede na starost otrok, oziroma 35 let, v kolikor noben otrok ni šoloobvezen.

Doslej je družina predstavljala prostor integracije, prostor udomačene ljubezni, kraj nedotakljivosti, skupne moči. V preteklosti je bila družina bolj podobna »naravni tvorbi« in ne družbeni instituciji zlasti zaradi sorodstvenega sistema, ki je določal tako socialno kot materialno delovanje. V današnji družbi smo priča spreminjanju malih družin. Slednje postajajo le začasne zveze posameznikov, ki še vedno najdejo v njej prostor udobja in razvajanja, kljub odtujeni, abstraktni družbi, polni tveganja. Ljudje smo danes obsedeni z iskanjem in osvobajanjem lastnega jaza. To dejstvo se kaže v številnih izvenzakonskih skupnostih, v boju za združitev družine, ljubezni, zakona, poklica, prijateljstva in znanstva ter v prizadevanju za materinstvo in očetovstvo (Beck in Beck-Gernsheim 2006, 9). »Ljubezen postaja bežna in hlapljiva« (prav tam, 10).

3.1 Definicije družine

Sodobna statistična stroka pogosteje uporablja pojem družine za popise in ostale statistične namene. Tako Ekonomska komisija Združenih narodov za Evropo (UNECE) od leta 2000 priporoča za popise prebivalstva uporabo naslednje definicije: »Družino definiramo v ožjem smislu kot jedrno družino, to sta dve osebi ali več oseb, ki živijo v skupnem gospodinjstvu in so med seboj povezane z zakonsko zvezo, kohabitacijo ali starševskim razmerjem« (Keilman v Rener in drugi 2006, 15). V pojem družine spada torej vsako skupno bivanje para ne glede na zakonsko zvezo, skupne otroke ali različne generacije. Iz slednje definicije izhaja osnovna tipologija družin, to so družine zakonskih parov z otroki ali brez njih, neporočeni pari, kohabitirajoči pari z otroki ali brez njih in matere z otrokom ali otroci, kjer mora z enim od staršev živeti vsaj en otrok.

Obstaja pa več interpretacij pojma družine, ker ga različne stroke različno pojmujejo. Potemtakem ne obstaja univerzalna definicija družine. Poznamo več različnih socioloških definicij, pri katerih je osnovni poudarek, da je družina dvogeneracijska skupnost ter družbena institucija, ki skrbi za otroke. Statistična definicija družine se razlikuje od sociološke definicije, kajti slednja opredeljuje starševsko razmerje kot socialno razmerje in se glasi: »Družino definiramo kot skupino oseb, ki živi v skupnem gospodinjstvu in jo sestavlja vsaj ena odrasla oseba ter je med seboj povezana z zakonsko zvezo ali s kohabitacijo in starševskim razmerjem« (Nowortny, Fux in Pinnelli v Rener in drugi 2006, 16). Vsekakor pa mora definicija družine vsebovati tri elemente, in sicer biti mora razlikovalna ali distinktivna, kar pomeni, da razlikuje družino od vseh podobnih oblik

vsakdanjega življenja. Biti mora tudi inkluzivna (nediskriminatorna), kar pomeni, da mora zajeti vse oblike in načine družinskega življenja, ki se pojavljajo. Pomemben je tudi tretji element, ki pravi, da mora biti operativna, kar predstavlja učinkovitost in uporabnost. Strokovnjaki delovne skupine pri OZN so skušali oblikovati definicijo družine, ki naj bi bila inkluzivna in čim manj diskriminatorna (Rener in drugi 2006, 17).

Danes ni mogoče postaviti enoznačno definicijo družine, saj potrebujemo vedenje o pluralnosti sodobnih družinskih oblik in o nasprotjih v družinskem življenju, katere raziskuje sociologija. Spreminjanje družinskega življenja povzroča spreminjanje in pluralizacijo življenjskih potekov. Poseben del družinske pluralizacije je spreminjanje družinskih vrednot in simbolno spreminjanje življenjskega sveta družin. Kljub prevladi moderne nuklearne družine, je bila vedno prisotna pluralizacija družinskih oblik, vendar v manjši meri. Ravno tako so obstajale enostarševske družine, vendar so bile za razliko od danes stigmatizirane. Danes pa so slednje in še druge oblike družin povsem legitimne. Zato je potrebno govoriti v množini, natančneje o družinah in ne več o družini (Švab 2001, 80).

3.2 Socialno starševstvo v različnih družinskih oblikah

Zaradi obstoja različnih oblik družbenih institucij, ki se razlikujejo v velikosti, notranji organizaciji in odnosu do družbe, so nastale številne tipologije družin. Najbolj smiselno je osnovno razlikovanje med dvema vrstama družin, jedrne (nuklearne) in razširjene družine. V prvo tipologijo spadajo enostarševske oziroma dvostarševske družine, kar lahko predstavlja »zakonski par« in njegove mladoletne otroke ter morebiti reorganizirane družine⁶. V drugo tipologijo pa spadajo klasične razširjene družine⁷ in razpršene razširjene družine⁸, torej družine sestavljene iz več generacij, katerim pripadajo tudi stranski sorodniki in njihovi potomci, vendar vsi živijo v skupnem gospodinjstvu (Rener in drugi 2006, 17).

Za Slovenijo velja, da prevladujejo razpršene razširjene družine, kjer gre za načeloma ločeni družinski gospodinjstva, ki običajno živijo na dokaj strnjenih lokacijah ali na

⁶ Družine, ki so na novo vzpostavljene oziroma družine, v katerih je vsaj eden od staršev socialni, ne pa tudi biološki starš.

⁷ Vertikalno in horizontalno razširjene družine ter družine, sestavljene iz več jedrnih družin, ki jih povezuje sorodstveno razmerje in strnjena lokacija bivanja (Rener in drugi 2006).

⁸ Družine, ki so geografsko ločene, vendar vzdržujejo redne sorodstvene stike ter si nudijo vzajemno pomoč (Rener in drugi 2006).

različnih lokacijah, vendar si kontinuirano nudijo medsebojno oporo in pomoč na različnih ravneh. Večina mladih v Sloveniji živi tako imenovano podaljšano mladost pri starših. Hkrati živijo skupaj in narazen z lastnimi starši, s tujko »living apart together«, skrajšano LAT, ki označuje vmesno fazo družinske odvisnosti in hkrati od starševske družine neodvisnim življenjem (prav tam, 18).

Naj nanizam še nekaj podatkov, ki veljajo za Slovenijo, zbrani so bili ob popisu prebivalstva leta 2002. Najpogostejša oblika družine so bili poročeni pari (73,7 %), med 555.945 družinami je bilo največ zakonskih parov z otroki (53,0 %), sledili so zakonski pari brez otrok (20,7 %), nato matere z otroki (16,1 %), očetje z otroki (2,6 %) in nazadnje neporočeni pari brez otrok (2,3 %). Od vseh družin prevladujejo družine z enim otrokom (37 %) (Statistični urad Republike Slovenije 2010).

V nadaljevanju bom predstavila nekatere oblike družin, v katerih se pogosto pojavlja socialno starševstvo.

3.2.1 Združene ali reorganizirane družine

V Sloveniji še vedno velja za normo družinskega življenja tradicionalna ali konvencionalna družina heteroseksualnih parov z otroki (Rener in drugi 2006, 134), vendar v zadnjih desetletjih najdemo vse več združenih ali reorganiziranih družin. Slednje so običajno posledica razvez zakonskih zvez. Razveza ali ločitev od zakonskega partnerja je postala običajen del družinskega poteka. Statistike kažejo, da naj bi bilo največ razvez med mlajšimi odraslimi pari z majhnimi otroki. Običajno se taki pari razvežejo že po petih letih zakonske zveze. Takim razvezam, ki se zgodijo zgodaj v življenjskem poteku, pogosto sledi reorganiziranje družin. Velik delež otrok doživi ponovno poroko enega ali obeh staršev (Rener in drugi 2006, 66, 67).

Na podlagi uradne statistike se ocenjuje, da naj bi bilo v Sloveniji približno 30 % reorganiziranih družin (Švab v Rener in drugi 2006, 67). Mogoče je pričakovati, da bo njihov delež še naraščal.

Za reorganizirane družine se uporablja tudi druge izraze: sestavljene, združene, »patchwork« družine (Zaviršek 2008, 35). Družinske vloge, ki so včasih bile jasne in enoznačne, se sedaj vzpostavljajo na novo. Reorganizirane družine prinašajo veliko sprememb v razmerjih znotraj družine in med različnimi družinami. Z oblikovanjem reorganiziranih družin se vzpostavljajo nova družinska razmerja in prakse. Prinašajo razlikovanje med biološko mamo/očetom in »novo« socialno mamo/očetom. Na novo sestavljene družine so včasih lahko tudi konfliktno, saj zahtevajo spremembo družinskega življenja in pluralizacijo na nov način (Rener in drugi 2006, 67).

Med reorganizirane družine spadajo tudi istospolne družine, posvojiteljske in rejniške družine. Zaradi posebnosti predvsem istospolnih družin in velike polemike na svetovni ravni bom tej obliki družine posvetila naslednje poglavje.

3.2.2 Istospolne družine

Med istospolne ali homoseksualne družine uvršamo t.i. lezbijke in geje. Družboslovna literatura jih različno poimenuje (netradicionalne, nekonvencionalne, alternativne oziroma izbirne družine, socialne družine in »parastarševanje« (Švab in Urek v Rener in drugi 2006, 134).

Raziskav istospolnih družin iz preteklosti skoraj ne najdemo oziroma so bile zelo redke, medtem ko lahko danes že zelo razširjene. Največ raziskav je bilo narejenih z ugotavljanjem psihološko neškodljivih vplivov istospolne zveze na otroke. Raziskave kažejo, da se homoseksualne družine srečujejo z družbenimi težavami in preprekami, saj v prevladujočem heteroseksualnem okolju izstopajo iz normalnih heteroseksualnih vzorcev vsakdanjega življenja. Poleg pravnih ovir in težav pri družbenem sprejemanju imajo te prepreke tudi pozitivne učinke. Alenka Švab (2001, 113) ugotavlja, da je v istospolnih skupnostih starševstvo deljeno in temelji na usklajevanju, razmišljanju in govorjenju o medsebojnih odnosih. To dejstvo potrjuje tudi raziskava, ki je primerjala lezbične pare z otroki in tiste brez njih. Kljub temu da so bili vključeni pari stabilni in relativno srečni, se je pokazalo, da so bili odnosi pri parih z otroki bolj zadovoljujoči in bolj intimni (Keopke, Hare in Moran v Švab 2001, 113).

Pri istospolnih družinah gre za razmerja, ki se oblikujejo znotraj istospolno usmerjenih staršev, med otroci in starši, ki pa niso povezani biološko, ampak socialno (Zaviršek 2008, 81).

Alenka Švab (Rener in drugi 2006, 140) ugotavlja, da je »temeljna skupna značilnost istospolnih družin v Sloveniji njihova brezpravnost. Zakon o registraciji partnerske skupnosti deloma odpravlja brezpravni položaj istospolnih parov (resda bolj ali manj smo v tem, da jih sploh priznava kot skupnosti), pravice do skupne posvojitve otrok pa – kot že tudi predhodni predlog Zakona o partnerski skupnosti – ne vključuje.«

Raziskava Vsakdanje življenje lezbijk in gejev (Švab in Kuhar v Rener in drugi 2006, 141) daje slutiti, da nobena zakonska ureditev ne more preprečiti istospolno usmerjenim, da ne bi imeli svojih otrok. V Sloveniji že obstaja nekaj otrok, ki živijo v istospolnih družinah. To so primeri, kjer je eden od partnerjev v novo zvezo pripeljal otroke iz prejšnje heteroseksualne zveze (bodisi načrtovano bodisi nenačrtovano). Zaenkrat statističnih podatkov ni, saj se v Sloveniji istospolno usmerjene osebe z otroki ne razkrivajo javnosti iz strahu, da bi izgubili otroka z odvzemom skrbništva (Švab v Rener in drugi 2006, 141).

Ponekod po svetu imajo lezbijke in geji možnost postati starši s postopkom umetne oploditve z darovanimi spolnimi celicami in z nadomestnim materinstvom. V Sloveniji je umetna oploditev zakonsko omogočena samo zakonskim parom, ki se zdravijo zaradi neplodnosti. Do takega posega niso upravičene ne samske ženske in ne tiste, ki se uvrščajo v istospolno nagnjene osebe. Obstajajo primeri, kjer so samske ali istospolno usmerjene osebe poiskale pomoč v tujini, kjer je oploditev z biomedicinsko pomočjo omogočena vsem ženskam ne glede na zakonski stan. Možnosti za posvojitvev otrok samski ali istospolno usmerjeni ljudje v Sloveniji zaenkrat še nimajo (Švab v Rener in drugi 2006, 142).

Pravne podlage, ki bi urejala odnose med otroki in istospolnimi socialnimi starši ni, je pa zakonsko urejena registracija istospolnih partnerskih skupnosti, ki jo je Slovenija dobila junija 2005. Homoseksualni pari na področju socialnega, zdravstvenega, pokojninskega in ostalih zavarovanj (po partnerju) nimajo nobenih pravic. Pravic pa nimajo tudi na vseh ostalih področjih, vezanih na pravice svojcev v različnih pravnih in ostalih življenjskih

okoliščinah, kot so odvzem prostosti, smrt, procesne pravice svojcev itd. (Zaviršek 2008, 121).

Zakon zavezuje oba homoseksualca z vzajemnimi dolžnostmi, kot so obveznost preživljanja partnerja, dolžnost nege v primeru bolezni, ne daje pa jima pravic, ki omogočajo uresničitev teh dolžnosti. To so uveljavljanje partnerja kot vzdrževanega družinskega člana, pravica do odsotnosti z dela, pravica do nadomestila za nego družinskega člana itd. Z 20. členom daje zakon samo nekatere pravice s področja stanovanjskega varstva, z 22. členom daje pravice v pravnem in nepravdnem postopku ter pravice v primeru bolezni s 23. členom (Švab in Urek v Zaviršek 2008, 121).

Argumenti proti legalizaciji istospolnega starševstva se običajno nanašajo na nekaj glavnih, če lahko temu tako rečemo, skrbi za otroke: otroci v istospolnih družinah naj bi imeli težave v razvoju spolne identitete, pa tudi na splošno več vedenjskih in osebnostnih težav, podvrženi naj bi bili diskriminaciji zaradi spolne usmerjenosti svojih staršev in, ne nazadnje, otrokom naj bi bilo življenje v istospolni družini vsiljeno. Te skrbi se opirajo na vsaj še dve splošnejši predpostavki, in sicer da so istospolne družine nenaravne ter da geji in lezbijke zaradi svoje patološkosti predstavljajo grožnjo za otroke (Švab v Rener in drugi 2006, 143).

Najpogostejši predsodki, ki nasprotujejo legitimnosti istospolnih družin, so torej povezani z domnevno slabimi vplivi na otroke, ki živijo v takšnih skupnostih. Številne študije, narejene v tujini, so pokazale, da med otroki, ki odrastejo v istospolnih družinah, in tistimi, ki odrastejo v raznospolnih družinah, ni razlik. Nikakršnih razlik ni opaziti ne v otroštvu, ne v mladosti in ne v odrasli dobi. Nobenih oprijemljivih dokazov ni, da bi bile lezbijke in geji slabši starši kot heteroseksualni starši (Zaviršek 2008, 90).

Stigmatizacija in neodobravanje take vrste družin je v veliki meri prisotno tudi pri obeh mojih sogovornikih. Nekoliko več nestrpnosti do homoseksualnih staršev pokaže Marko kot Teja. Marko na to obliko starševstva gleda skrajno negativno. Teja pa pravi:

Oni so »drugačni« od nas in živijo drugače, imajo drugačne poglede. To je narava. Ravno tako si želijo biti starši, lahko so boljši starši kot heteroseksualni starši. Problem vidim v tem, da jih že okolica kot take ne sprejema. Zdaj bi pa imeli še

otroka? Mislim, da preden gredo v take stvari, bi morali dokončno razbiti tabu istospolnosti ter da bi bili sprejeti v družbi. Homoseksualci so bili že v zgodovini, ampak takrat je bil to tabu, zdaj pa ni več skrivnost. Nikoli niso bili sprejeti in najprej morajo to urediti oziroma jih mora družba sprejeti za enake. Šele nato se lahko posvečajo vprašanju otrok. Otrok ni predmet! Poznati je treba posledice za otroka v istospolni družini. Otrok ne živi samo v krogu družine, ampak ga obdaja širše družbeno življenje. Kaj se zgodi, ko stopi ven iz družine? Kaj nastane iz tega otroka, kakšne posledice ima homoseksualnost staršev v otrokovem življenju? Otrok je lahko žrtev starševske usmerjenosti, kar ga zaznamuje za celo življenje. Nimam nič proti, da bi se to uredilo, da bi lahko imeli otroke. Pomembno je biti dober starš (Anonimni vir Teja 2010).

3.2.3 Posvojiteljske ali adoptivne družine

Ena najbolj znanih oblik socialnega starševstva so ravno posvojiteljske ali adoptivne družine. Gre za družino, kjer starši ne delijo istega gensko-biološkega materiala z otrokom. Posvojitvev je vedno namenjena otrokovi koristi in je najučinkovitejši socialno-varstveni ukrep za otroke, ki ne morejo odraščati v biološki družini. Starše v posvojiteljskih družinah imenujemo posvojitelji, adoptivni starši (redkeje) ali nadomestni starši. Posvojiteljska družina je različna od biološke družine oziroma je na nek način posebna, saj ni biološko osnovana. Vendar je pogosto moč opaziti veliko podobnost med posvojitelji in posvojenci. Podobnost nastaja zaradi mimike, gestikulacije, načina govorjenja, hoje, izražanja čustev, torej zaradi vsega tistega, kar otroci pridobijo od svojih staršev, ker živijo v skupnem okolju (Zaviršek 2008, 51).

Ljudje smo zelo pozorni na stvari, ki so drugačne ali posebne in zato na posvojiteljske družine gledamo različno. Odzivi na take družine se odražajo kot začudenje, lahko so to negativni ali pozitivni odzivi. Vzrok začudenja so običajno predstave, da so posvojitve redke in na nek način tragične za otroka. Lahko so odzivi okolice tudi negativni, saj so posledica nepoznavanja ali nerazumevanja konteksta socialnega starševstva. Primere takega negativnega odraza najdemo v zgodnjem šolskem obdobju, če otroci ne poznajo družinskih oblik, predvsem socialnega starševstva. Posvojeni otroci so ob negativnih odzivih lahko še bolj ranljivi, saj posvojitelje dojemajo kot starše. Negativni odzivi so

prisotni tudi takrat, ko gre za namerno zaničevanje otrokove narodnosti ali drugih specifičnih lastnosti, ki jih prinese posvojitve. Posebej so negativni odzivi prisotni v šoli, kjer gre za manjši kraj (prav tam).

Statistične podatke o posvojitvah bom podrobneje predstavila v naslednjih poglavjih.

3.2.4 Rejniške družine

Rejništvo je druga zelo pogosta oblika socialnega starševstva, kjer se za določen čas izvaja skrbstvo nad otrokom. Običajno to vlogo prevzamejo nadomestni starši, ker biološki starši iz določenih razlogov niso sposobni vzgajati lastnih otrok. Rejništvo ureja Zakon o izvajanju rejniške dejavnosti (ZIRD) in Pravilnik o izvajanju rejniške dejavnosti. Rejniška družina ima status družine enako kot ostale družine. Rejniško družino sestavljajo rejnik in vse osebe, ki živijo z njim.

Za razumevanje rejništva so pomembni naslednji izrazi.

Rejništvo je posebna oblika varstva in vzgoje otrok, nameščenih v rejniško družino na podlagi zakona, ki ureja družinska razmerja ali drugega zakona in je namenjeno otrokom, ki začasno ne morejo prebivati v biološki družini.

Rejniška dejavnost je dejavnost rejniških družin, ki izvajajo rejništvo. Izvajanje rejniške dejavnosti je enotno za vse rejnike, če ni s tem zakonom drugače določeno.

Rejnik je oseba, ki izvaja rejniško dejavnost pod pogoji, ki jih predpisuje ta zakon in v skladu z zakonom, ki ureja družinska razmerja.

Rejniška družina je družina, v kateri se izvaja rejniška dejavnost. Sestavljajo jo rejnik in vse osebe, ki živijo z rejnikom.

Rejenec je otrok, ki se namesti v rejniško družino in na podlagi odločbe o oddaji otroka v rejništvo, ki jo izda center za socialno delo glede na otrokovo stalno ali začasno prebivališče.

V rejnino se štejeta povračilo stroškov za oskrbo rejenca (oskrbnina) in plačilo za opravljeno delo rejnika (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve 2004).

Rejniško dejavnost je moč pridobiti pod pogoji, določenimi z zakonom⁹. Preden se družinski člani odločijo za rejništvo, se morajo o tem, ali so pripravljeni na sprejem tujega otroka, temeljito pogovoriti. Otrok se mora z vstopom v rejniško družino socializirati z ostalimi člani in v skupnosti najti svojo vlogo. V rejniški družini veljajo družinska pravila, vloge so razdeljene med vse člane, deli se delo in vse obveznosti (Žiberna 2005, 179).

Obliki socialnega starševstva, kot sta posvojitev in rejništvo, imata nekaj skupnih in še več razlikujočih se značilnosti. Ljudje imajo različna mnenja o teh dveh oblikah. Zato sem tudi moja sogovornika povprašala, kako gledata na omenjeni obliki oziroma katera oblika se jim zdi boljša. Marko je mnenja, da je posvojitev vsekakor boljša, ker se vzpostavi bolj družinski odnos kot pri rejništvu. Enakega mnenja je tudi Teja, opozori pa na problem, ki se pojavlja v rejništvu.

... Tisti, ki imajo otroke v rejništvu, dobijo plačilo za to. Nekateri vzamejo otroke v rejništvo zaradi denarja, drugi pa seveda otrokom nudijo vso skrb! Govorim o izjemah, ki vidijo priložnost za zaslužek. Če imaš posvojenega otroka, ima tvoj priimek, je član družine. Če je pa v rejništvu, je od nekoga drugega in rejnik samo skrbi za njega. Kako pa skrbi zanj, je drugo vprašanje. Mislim, da je večja odgovornost sprejeti otroka v posvojitev kot pa v rejništvo. Zdi se mi problematično, da se otrok v rejniški družini ne znajde, v smislu, da med rejniki in otrokom ne pride do prave povezanosti, potem ga premestijo drugam in je potem kot nekakšna »pink ponk« žogica, ki jo premetavajo iz ene družine v drugo (Anonimni vir Teja 2010).

Pri posvojitvi je otrok za vedno družinski član in potemtakem je tudi upravičen do dedovanja. Teja pravi, da se ji zdi dedovanje zadnja stvar, ki jo zanima (Anonimni vir Teja 2010).

⁹ Omenjen v nadaljevanju.

4 STARŠEVSTVO

Kot je bilo že omenjeno, je družina oseba ali skupina oseb, ki skrbi za enega ali več otrok. Obstoj starševskega razmerja kot socialnega razmerja je tisto, kar ga razlikuje od drugih podobnih oblik vsakdanjega življenja (Rener in drugi 2006, 95).

Pred nekaj desetletji je prevladovala družbena norma, da je par najprej sklenil zakonsko zvezo, začel skupno bivanje, živel spolno življenje, iz katerega so se rojevali otroci. Par je tako prevzel vlogo staršev, torej se soočil z materinstvom in očetovstvom. Ločitev pa je bila stigmatizirana, zato jih je bilo v primerjavi z današnjim časom veliko manj. Danes so vsa ta in še mnoga druga »stara pravila« postavljena na glavo. Ljudje so veliko bolj osvobodeni okov starih institucij. Ljubezen je možna tudi brez zakona oziroma poroke. Za skupno partnersko življenje ni več potrebna poroka, ravno tako iz nje ne izhaja več seksualni privilegij, pa tudi ne želja po otroku. Dejstvo je, da sta se zakon in starševstvo ločila, kajti povsem običajen je zakon brez otrok ali obstoj starševstva brez poroke oziroma materinstvo brez očetovstva, obratno pa zasledimo redkeje. Tako se je tudi spolnost ločila od reprodukcije. Mladi danes izberejo tisto pot, ki jim najbolj ustreza. Običajno kombinirajo lastne interese glede na dejansko situacijo.

Skozi čas se načini življenja spreminjajo, vendar pa dejstvo, da otroci potrebujejo ne samo odrasle osebe, temveč predvsem starše (biološke ali socialne), ostaja povsem običajno in samoumevno. Odgovornost staršev za skrb otrok in njihovo vzgojo sta družbeno nespremenjena. Otrokom je potrebno še vedno nuditi emocionalno in socializacijsko oporo (Ule in Kuhar 2003, 56).

V današnjem času se mladi srečujejo z drugačnimi težavami. Vse bolj je moč opaziti spreminjanje tradicionalnih poti vstopa v odraslost. Mladi tako v Sloveniji kot drugje v Evropi odlašajo s starševstvom in oblikovanjem družine ali celo preusmerjajo interese drugam. Odločitve za starševstvo so danes pretehtane in nič ni prepuščeno naključju. Dejstvo, da mladi vse bolj ostajajo v izvornih družinah in se za rojstvo otrok ter prevzem odgovornosti za lastno družino ne odločajo, postaja zaskrbljujoče. Zelo pozno končujejo šolanje, odlašajo z vstopom v zaposlitev in z ekonomsko neodvisnostjo od staršev. Tako kot za večino evropskih držav je tudi za Slovenijo značilen pozen prehod v starševstvo. Povprečna starost partnerjev ob rojstvu prvega otroka se pomika proti 30. letu. Ostaja pa

dejstvo, da imajo družine v povprečju manj otrok, ki so rojeni v krajših intervalih (Ule in Kuhar 2003, 58). Torej vse bolj se potrjuje pravilo, da imajo ljudje danes le toliko otrok, kot si jih finančno lahko privoščijo (Hausler v Ule in Kuhar 2003, 58).

Gospodarske spremembe in vse bolj vsiljiva potrošniška družba sta povzročila ekonomsko ločevanje pojma starševstva. Otrok je v ekonomskem smislu postal strošek, finančno breme za družino. V preteklosti¹⁰ je bila številčnost rojstev praviloma zelo zaželena. Otroci so predstavljali delovno silo in pomoč pri finančni oskrbi družine. Predstavljali so tudi starostno zavarovanje za starše, podedovali so njihovo premoženje in ime družine. Danes je to povsem drugače. Otrok pomeni emocionalno potrebo staršev. Predstavlja tako imenovano »psihološko funkcijo« (Freud v Ule in Kuhar 2003, 57). Otrok prinaša psihološko korist, občutek uresničevanja v naslednji generaciji, izraža smisel življenja in izpopolnjevanja staršev, lahko predstavlja tudi središče osebne eksistence posameznikov. Zato vse več staršev ne občuti starševstva kot absolutne predanosti, socialne obveznosti, nuje, služenja, vendar kot življenjsko obliko, kjer sledijo svojim življenjskim načrtom in življenjskemu smislu. Otrok pomaga pri uravnoteženju življenja, pri sprostitvi in začasnemu pobegu iz vsakdanje racionalizacije (Ule in Kuhar 2003, 57–58).

Starševstvo je postalo težak projekt, postalo je vse bolj odgovorna naloga in prav to predstavlja glavno oviro v odločanju za otroka. Nove razsežnosti starševstva, nove razmere in motivi so poleg psihološke želje po otrocih prinesle tudi vrsto dilem, dvomov in ovir. Prišlo je do trčenja želje po posameznikovi svobodi, samouresničevanju, avtonomiji s pripravljenostjo na skrb za otroka. Veliko breme predstavljajo vse večje zahteve: vzgojne, socializacijske, izobrazbene, finančne in zato bodoči starši odločitve pretehtajo. Ker so danes rojstva v večini primerov skrbno načrtovana, pogosto parom primanjkuje spontanosti. Obstajajo razlogi za in razlogi proti odločanju za starševstvo. Bodoči starši se soočajo z negotovostmi in strahovi glede odločanja o rojstvu otrok. Danes vzgoja pomeni celo znanost, ki se jo je potrebno učiti. Izkušnje preteklih generacij so vse manj pomembne (Ule in Kuhar 2003, 59). Zato lahko sodobno starševstvo imenujemo tudi posesivno starševstvo.

¹⁰ Predvsem v času industrializacije (klasična moderna doba).

4.1 Vloga ženske (žene, gospodinje, matere)

V večini sodobnih družb velja, da je gospodinjstvo družbeno opravilo, ki nedvomno pripada ženski. Mit o delitvi dela po spolu poudarja, da je tradicionalni vzorec spolnih vlog nujen za ohranitev in preživetje obstoječega družbenega reda. Ameriški sociolog Talcott Parsons (v Oakley 2000, 193) trdi, da mora v družini nujno obstajati razlikovanje starševskih vlog, kajti moški ima bolj instrumentalno vlogo, ženska pa bolj ekspresivno. Moški skrbi za materialne dobrine, vzdržuje zvezo družina – družba, ženska pa opravlja gospodinjske obveznosti, skrbi za otroke ter za medsebojne odnose v družini. Parsons (prav tam) pravi, da je potrebno razumeti biološka načela, saj se zaradi nosečnosti in dojenja med materjo in otrokom vzpostavi primarni odnos, moški pa je izvzet iz te biološke funkcije, zato se mora specializirati v alternativni instrumentalni smeri. Vendar ta sociološki argument v praksi pomeni, da so ženske omejene na družino zato, da moški lahko gredo od doma in se zaposlijo. V moderni industrijski družbi je gospodinjska vloga primarno dodeljena izključno ženski, ne pa vsem odraslim osebam. Družina v bistvu zatira ženske, kar pa prikriva trditev, da je družinska vloga ekspresivna, povezana s kvaliteta čustvene topline in spodbujajoče ljubezni. Pomivanje umazane posode, pranje umazanih oblačil, odnašanje smeti, čiščenje kopalnice in odstranjevanje umazanije res ne izražajo ekspresivnih opravil. Zato se tudi avtorica Ann Oakley (prav tam, 196) sprašuje, če je ekspresivnemu vodji družine res ponujena priložnost, da poskrbi za čustveno toplino v družini ter da družino poveže v skupino oziroma ali niso vse skrbi gospodinje v nasprotju z izražanjem čustev.

Vloga gospodinje je nedvomno umeščena tudi v zakon, kjer je gospodinjstvo ekonomsko odvisna dejavnost (prav tam, 11–13). Status gospodinje se nujno prepleta s statusom poročene ženske (prav tam, 15). Zato je tudi vloga gospodinje v zakonski zvezi družbeno strukturirana. Zakon pa ne pomeni osebnega partnerstva, ampak predstavlja »institucijo«, ki danes vse bolj izgublja pomen. Gospodinjsko delo je dejavnost, ki jo gospodinje opravljajo doma kot neplačano delo, zato se ga obravnava kot ne-pravo delo oziroma nedelo in velikokrat se ga pojmuje kot manjvredno delo. Vendar je to delo, ki ga je neizbežno potrebno opraviti. Vzame precej časa. Gospodinjsko delo se od drugega opravljenega dela razlikuje po tem, da je zasebno delo, ki si ga ženska sama določi, to delo pa je vključeno v celoten obseg hišnih vlog, ki temeljijo na družini in določajo položaj žensk oziroma gospodinj. Dom je delovno mesto ženske, njeno pravila pa so tudi pravila družinskega

življenja. Gospodinjsko delo žensko izolira, ji ne omogoča druženja in izmenjave mnenj ter izkušenj z drugimi ženskami. Delo te vrste je zelo enolično. Ženska nima nobene opore, ne more se pritoževati, nima nekega združenja oziroma sindikata, ki bi ščitil njene pravice (prav tam, 19).

V današnjem času je gospodinjsko delo neizbežna zaposlitev ženske. Poleg redne službe je ženska nujno tudi gospodinja. Njena zaposlitev nič ne vpliva na zmanjšanje njenega gospodinjskega dela, obseg ostaja vedno enak. V družbeni podobi ženske se vlogi žene in matere ne razlikujeta od vloge gospodinje. Položaj ženske v družini temelji na njeni funkciji materinstva. Od nekdaj ženske dojemajo materinstvo kot del svoje eksistence (prav tam, 20).

Ann Oakley (2000, 199) v svojem delu *Gospodinja* obravnava mit o materinstvu, ki vsebuje tri splošno sprejete trditve. Prva trditev je, da otrok potrebuje mater, druga je obratna (mati potrebuje otroka) in tretja posplošuje, da je materinstvo največ, kar lahko ženska doseže v življenju. Le z otrokom se lahko potrdi kot ženska. Te trditve tvorijo zaprt krog in teoretiki jih strogo ponavljajo kot dejstva. Globoko zakoreninjeno je prepričanje, da sta mati in otrok eno in isto. V ženski se sprožajo želje, ki jih lahko zadovolji le z rojevanjem otrok. V klasični patriarhalni ideologiji je veljalo dejstvo, da je materinska vloga ženske nenadomestljiva in otrok potrebuje mater ter obratno. Vendar je sodobna družba te mite močno zamajala, danes praksa opozarja na nekaj povsem drugega.

V preteklosti je bila močno zakoreninjena ideja, da je materinstvo poslanstvo ženske. Konec 20. stoletja je to dejstvo le še tema revij za starše in za vzgojne svetovalce, tema tržne politike. Danes so ta razmerja nekoliko drugačna. Vrednote so se nekoliko spremenile. Želja po otrocih pri ženskah še vedno ostaja, vendar se rojevanje prelaga v poznejša leta. Včasih je veljalo, da so dvajseta leta najboljša za rojevanje, ampak danes ženske rojevajo po tridesetem letu starosti. Zgornje biološke meje za porod omogoča znanje o ženski fertiliteti in obvladovanje zdravstvenih tveganj s pomočjo medicinske stroke. Vzroki za prelaganje materinstva v kasnejša leta so izobrazba, omejene možnosti zaposlitve, finančna negotovost, napet delovni urnik, stanovanjske težave ter druge negotovosti. Zato postane kmalu jasno, da otrok za žensko pomeni omejevanje njene možnosti na delovnem mestu. Ženske so se torej znašle v precepu. Zaradi otrok se morajo odpovedati drugim življenjskim možnostim, kot so zaslužek, kariera, lasten prosti čas. Iz

vseh dejavnikov, ki vplivajo na materinsko odgovornost in skrb, je popolnoma normalno, da so v novih razmerah družinskega življenja predvsem ženske tiste, ki odločajo o rojstvu otrok in se zaradi vseh dilem odločajo za vse poznejše materinstvo. Statistični podatki kažejo, da si ženske želijo dva ali več otrok, na koncu pa ostanejo pri enem, ker so zavlačevale z rojstvom naslednjega otroka. Vedno več je primerov, kjer je želja najprej odložena in potem opuščena. Zato število žensk brez otrok narašča (Oakley 2000, 80, 81).

4.2 Biološko vs. socialno starševstvo

Otroci pomenijo za večino staršev najosnovnejši vir sreče in radosti. Otrok odpira nove razsežnosti življenja, pomaga staršem pri uresničevanju in osmišljanju njunega življenja. Najnovejše raziskave kažejo, da narašča število žensk, ki si neizmerno želijo otroka, a ne morejo zanositi. Ocene so danes od 10 % do 15 % vseh parov, ki imajo probleme s plodnostjo (Michlemann in Mettler v Beck in Beck-Gernsheim 2006, 138). Takšnim ljudem ponuja sodobna medicina vrsto različnih možnosti zdravljenja. Vprašanje, ali se bo nekega dne otrok resnično rodil, še vedno ostaja. V družbi poznamo poleg naravnega oziroma biološkega starševstva tudi socialno starševstvo. Socialni starš je tista oseba, ki ni biološko povezana z otrokom/otroki, temveč socialno.

Lahko trdimo, da je socialno starševstvo družbeni odnos, socialna kategorija oziroma koncept, ki zaradi družbenih sprememb pridobiva vse večjo znanstveno pozornost. Odnos socialnega starševstva je vsebovan v vse bolj številčnih družinskih oblikah, kot so združene oziroma reorganizirane družine, posvojitelske ali adoptivne družine, istospolne družine in družine, ki so za reprodukcijo uporabile nove medicinske tehnologije. Koncept socialnega starševstva tvori sorodstveni družbeni odnos starš – otrok, ki ni biološki, ampak socialni. Gre za odnos, ki je relativno stalen in za opravljanje starševskih funkcij v daljšem časovnem obdobju. Po svoji kvaliteti pa je odnos intimen, čustven in povezan z ekonomsko odgovornostjo odrasle osebe. V preteklosti je bilo socialno starševstvo kot zasebni intimni odnos, povezan z ekonomsko in skrbniško odgovornostjo kot posledica ekonomskih migracij ali smrti bioloških staršev. Danes je socialnega starševstva več zaradi družbenih sprememb, kot so večje število združenih družin, redkejša poroka in pogostejše ločitve, istospolno povezani pari, večanje števila mednarodnih posvojitvev ter široka uporaba novih reproduktivnih tehnologij.

Zakonodaje v Evropski uniji so se sčasoma prilagodile in približale praksam vsakdanjega življenja ter vsakdanjim potrebam ljudi na področju družinskega življenja. Slovenija pri tem nekoliko zaostaja, kajti pojma sorodstvo in socialno starševstvo še vedno temeljita na bioloških predpostavkah. Zakonodajno in simbolno pa se upošteva kot prave in najpristnejše le krvne vezi (Zaviršek 2008, 12, 13).

4.3 Socialno sorodstvo

Ob obravnavi socialnega starševstva je potrebno omeniti tudi socialno sorodstvo, ki nastane iz socialnega starševstva (Zaviršek 2008, 12).

Socialno sorodstvo je razmerje med ljudmi, ki ne temelji na gensko-biološki povezavi niti na poročnem razmerju (oz. formalno priznani zakonski zvezi). Socialno sorodstvo v ožjem pomenu besede lahko pomeni, da med nekaterimi posamezniki in posameznicami v skupini sorodnikov sicer obstaja gensko-biološko razmerje, vendar ne med vsemi. Sorodstveno skupino sestavljajo tudi tisti, ki delijo med seboj le socialni odnos, ki ga zaznamuje bližina, naklonjenost, medsebojna skrb in občutek pripadnosti (Zaviršek 2008, 11).

Med socialne starše prištevamo partnerja ali partnerko enega od bioloških staršev, s katerim otrok ni gensko povezan, lahko sta to dedek in babica ali sorodniki enega od bioloških staršev, s katerim otrok ni gensko povezan. Medtem socialne starše, ki običajno niso vključeni v skupine socialnega sorodstva, štejemo rejnice, dolgoletne varuške, gospodinjske pomočnice, služkinje, sosede itd. Te osebe opravljajo dela kot jih opravljajo starši, z razliko da opravljajo za plačilo in ne glede na medsebojne odnose in subjektivna čustva posameznikov. Tako razmerje je pogodbeno razmerje in se ga praviloma ne obravnava kot starševstvo, razen v primeru rejništva, saj ima slednje značilnosti družinskih odnosov in je pod okriljem socialnovarstvenih institucij (Zaviršek 2008, 12).

Torej socialno sorodstvo sestavljajo ljudje, ki niso gensko-biološko povezani, zanj je značilno, da si lahko pripadniki takega sorodstva delijo isti prostor oziroma gospodinjstvo, ni pa to nujno. Tako sorodstveno razmerje temelji na socialnih razmerjih bližine, pripadnosti in privlačnosti, ki jih med seboj ustvarijo posameznice in posamezniki. Temelji

na osebni izbiri in samodefiniciji in ne na razmerjih, sklenjenih s pogodbo (Zaviršek 2008, 11).

4.4 Socialno starševstvo v pravljicah

Kot že omenjeno, je v družbi globoko zasidrano prepričanje, da je biološka družina edina prava družina, še vedno se močno favorizira biološke odnose. Zaradi sprememb v maritalnem življenju pa je vse več družin reorganiziranih. Zelo lep primer najdemo v pravljicah, kjer veliko otrok živi v reorganizirani družini. Otroci imajo možnost že iz pravljic spoznati »pravo« biološko starševstvo in »nepravo« socialno starševstvo. Zgodba se v pravljicah običajno prične s smrtjo matere, otroci pa ostanejo sami z očetom. Ker oče težko vzgaja otroke in sam ne more opravljati vseh del na polju in doma, se poroči z drugo žensko. Slednja je otrokom mačeha, do otrok je groba, hudobna, ljubosumna, jih pretepa in se jih želi znebiti. Možu ali lastni hčerki, ki jo pripelje s sabo, pa narekuje, da odpeljejo pastorko v gozd ali daleč proč, da se ne vrnejo. Želi ostati samo z možem in z lastno hčerko.

Pravljice prikazujejo zelo negativno konotacijo mačehe (izročilo »hudobne mačehe«). Take primere najdemo v pravljicah, kot so Janko in Metka, Sneguljčica, Pepelka, Levi Devžej in v Slovenskih ljudskih pravljicah (Mačeha in hči, Sirotici, Jug in pastorek, Vila prijateljica in meseci prijatelji). Za socialne starše se uporablja tudi izraz krušni starši, kar pomeni, da pomagajo otrokom »priti do kruha«. Pomagajo pri šolanju, pri pridobitvi izobrazbe in pri iskanju zaposlitve. Otroke vzgajajo in ljubijo tako kot biološki starši (SSKJ).

Teja pripoveduje o svojih izkušnjah in pojasni svoj pogled do omenjenih izrazov. »Jaz ne poznam izraza mačeha oziroma krušni starši. To je po mojem mnenju nesmiselno. Mene je moja biološka mati samo rodila, nič več. Moji starši so tisti, ki so mi dali vse in so ravno tako starši kot starši, ki imajo svoje biološke otroke. Zato se meni zdijo te besede pretežke« (Anonimni intervju Teja 2010).

Sogovornico osebno moti izražanje, zato želi poudariti, da se ji zdijo izrazi popolnoma neprimerni, saj neupravičeno pripisujejo negativno konotacijo nečemu pozitivnemu in dobremu.

»Te pravljice imajo negativen vpliv, če se potencira samo negativno stran. Socialno starševstvo ima več pozitivnih kot negativnih lastnosti« (Anonimni vir Marko 2010).

V nadaljevanju se s Tejo osredotočiva na vsebinsko izročilo pravljič, risank in otroških iger, kjer primerja otroštvo v današnjem času z lastnim otroštvom. Današnjim medijem pripisuje agresivnost, kar močno vpliva na otroke, posledično tudi na usmerjeno otroštvo, v smislu posiljevanja z novo tehnologijo in aktualnimi oblikami vzgoje in preživljanja prostega časa.

»Moja generacija je imela drugačno otroštvo, igrali smo se v naravi, bili smo vsepovsod. Risanke smo gledali le občasno. V risankah so se slabe stvari na koncu izkazale za dobre, pozitivne. Pravljič in risanke so nekaj učile. Današnje risanke so polne agresije, posledično so tudi otroci dosti bolj agresivni« (Anonimni vir Teja 2010).

Pravljič imajo določeno vsebino, ki jo ljudje ponotranjimo. Lahko so to stare pravljice ali novejše, vse imajo sporočilo, ki na otroku zavedno ali nezavedno ostane v spominu in mu omogoča, da se v zgodbo vživi in sam razvije domišljijo. Odrasli ljudje razumemo drugače kot otroci, otroci imajo svojo vizijo in jim ni še čisto jasno, kaj je družbeno sprejemljivo in kaj ne, kar se predvsem odraža v njihovem obnašanju.

V preteklosti so bili krušni starši zelo demonizirani. Iz tega izhaja, da je imela družba do socialnega starševstva negativen odnos. Predvsem pravljice so veliko pripomogle k negativni konotaciji in posvojeni otroci ali tisti v rejništvu so bili večkrat stigmatizirani. Težje so se vključili v družbo, vrstniki so se jim oddaljevali ali se norčevali iz njih. Iz pravljič je moč razumeti, da so bili pastorji zelo zatirani in manjvredno obravnavani, v resnici pa veliko boljši, bolj poslušni in delavni otroci kot otroci bioloških staršev. Nasprotno se danes na to gleda povsem drugače. Otroke, ki so ostali brez staršev ali so jih le ti zapustili gledamo z nekim sočutjem in se nam smilijo. Želimo, da ne bi postali žrtev usode, ampak da bi živeli dostojno življenje kot njihovi vrstniki. Danes se na socialno starševstvo gleda povsem iz drugega zornega kota kot včasih (Bercko 2009, 14). Starši, ki želijo postati otroku socialni starši, so vzeti pod drobnogled, vendar so družbeno zelo dobro sprejeti tako kot »njihovi« otroci. Lahko trdim, da ima družba do takih ljudi pozitiven odnos.

4.5 Družine, v katerih so bile uporabljene nove reproduktivne prakse

V naši družbi je nuklearna družina najpogostejša in sprejeta kot najboljša oblika družine. Sestavljena je iz obeh staršev in otroka. Starša otroka zaplodita in ga tudi socializirata, torej sta hkrati genitorja¹¹ in socialna starša. Ta oblika družine je družbeno najbolj sprejeta in pomeni bistvo stabilnega družbenega reda (Skušek 1996, 135).

Družbeno zasidrana pravila je v 80. letih zamajala medicinska tehnologija z novimi reproduktivnimi praksami. Medicina je tako napredovala, da je prisilila državne aparate moderne dobe, da ponovno razmislijo glede konceptov o očetovstvu, materinstvu, nasledstvu in dedovanju. Pod vprašaj je postavila stare biološko-genetske koncepte očetovstva in materinstva ter odprla vprašanje o ločitvi biološkega materinstva oziroma očetovstva od socialnega. Novo področje razprav pa so odprle nove reproduktivne tehnologije. Strokovnjaki so razvili dve temeljni tehniki. Prva tehnika je t.i. AI tehnika (Artificial Insemination), ki ponuja umetno osemenitev. Ta se potem deli še na AIH tehniko¹² (Artificial Insemination by Husband ali homologna osemenitev) in AID¹³ (AI by Donor ali heterologna osemenitev). Osnovna tehnika AI je zelo preprosta, poznajo jo že vrsto let, saj so jo prvi začeli uporabljati veterinarji in je uporabna še danes. Gre za postopek, kjer v žensko vagino ali uterus na umeten način¹⁴ vbrizgajo ejakulat¹⁵. Druga tehnika pa je IVF (In Vitro Fertilisation), kjer s pomočjo naprave (laparoscopa) vzamejo zrelo jajčece iz jajčnika tik preden bi se jajčece samo izločilo. Jajčece potem in vitro pomešajo s semenčicami. V kolikor pride do oploditve, jajčece ponovno vstavijo v vagino ali uterus. Običajna praksa je, da se IVH tehniko uporablja pri poročenih parih, vendar pa ta tehnika odpira veliko več možnosti, kajti lahko se uporabi darovano jajčece, darovano spermo ali pa oboje (Skušek 1996, 131).

Zaradi preprostega načina umetne oploditve (tehnika AI) so le to začeli uporabljati v primerih, ko spolni akt ni bil mogoč, običajno zaradi nezmožnosti enega od partnerjev. Prvič je bila uspešno izvedena v Angliji že leta 1791. Kasneje je leta 1804 uspeh ponovil

¹¹ Roditelja.

¹² AIH tehniko se uporablja pri parih, ki so plodni, vendar iz določenih razlogov naravna oploditev po naravni poti ni mogoča.

¹³ AID tehniko se uporablja, kjer je moški sterilen ali pa prenašalec kakšne dedne bolezni in zato ne more biti biološki oče. Ženska je običajno oplojena s spermo darovalca, ki je praviloma anonimen (Skušek 1996, 131).

¹⁴ Brez spolnega akta.

¹⁵ (Ejaculate; *Ejakulat*) je seme (sperma) s semensko tekočino vretenčarjev, ki se izloči ob kopulaciji ali tudi s pomočjo ustreznih dražljajev (SSKJ).

dr. Thouret v Franciji, leta 1880 pa so jo uradno prepovedali. S tehniko naj bi se žalilo zakone narave in dostojanstvo zakona. Na dan je privrelo mnogo očitkov, vprašanj in dvomov. Nekaj let kasneje jo je prepovedala cerkev z utemeljitvijo, da gre za prokreacijo brez spolnega odnosa in masturbacijo, ki pomeni greh. Trdila je, da gre za nenaraven poseg, ki je proti božji volji in da je navsezadnje storjen zločin. Prepoved je veljala za Francijo, ne pa za Združene države Amerike, saj se je tam leta 1884 uspešno izvedla prva umetna oploditev z darovalčevim semenom. V začetku druge polovice 20. stoletja je bila uspešno izvedena prva oploditev z zmrznjeno spermo in v ZDA so se pojavile prve semenske banke. Oploditev s tehniko IVF (in vitro) je bila prvič uspešno opravljena pri ljudeh leta 1969, devet let kasneje se je v Angliji rodil prvi otrok, spočet in vitro. Leta 1984 se je iz epruvete rodil prvi otrok v Ameriki, kasneje v Avstraliji in tako je svet dobil nove razsežnosti oplojevanja. Zahodnoevropske države, ZDA, Avstralija idr. so oblikovali posebne komisije, sestavljene iz strokovnjakov za vsa področja, ki zadevajo nove reproduktivne tehnologije. Komisije so spremljale javno mnenje, pomagale pa so tudi parlamentom pri sprejemanju ustrezne zakonodaje (Skušek 1996, 132).

V Sloveniji to področje ureja Zakon o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo (ZZNPOB). Zakon ureja zdravstvene ukrepe, s katerimi se ženski in moškemu pomaga pri spočetju otroka in se jima na ta način omogoči uresničevati svobodo odločanja o rojstvu svojih otrok. Peti člen omenjenega zakona navaja, da postopek oploditve z biomedicinsko pomočjo (v nadaljevanju OBMP) v Sloveniji omogoča oploditev le raznospolnim poročenim in izven zakonskim parom. Do OBMP sta partnerja (zakonska ali zunajzakonska) upravičena tudi v primeru preprečitve prenosa hude dedne bolezni na otroka. V postopku je lahko darovana samo ženska ali samo moška spolna celica, obe hkrati pa ne smeta biti darovani. Ženska lahko pri umetni oploditvi prejme le eno darovano spolno celico, kar pomeni, da mora biti vsaj eden od partnerjev biološki starš. Ta način omogoča ohranjanje biološke povezanosti staršev in otrok (Zaviršek 2008, 107). Podatki kažejo, da je bilo med letom 2001 in 2008 v Sloveniji z darovanjem spolne celice rojenih 93 otrok, medtem ko je dejanska številka zagotovo precej višja, saj se številni pari zaradi dolgih čakalnih vrst in toge zakonodaje odločijo za tujino (Zaviršek v Bercko 2009, 11, 12).

Zakon je precej ohlapen, saj po eni strani odvzema pravico do otrok osebam, ki ne izpolnjujejo določenih medicinskih kriterijev (neplodnost parov) in socialnih

(heteroseksualno partnerstvo), po drugi strani pa dopušča več možnosti, če te niso razkrite oziroma jasno izražene (Zaviršek 2008, 108).

V 70. letih 20. stoletja so vse zdrave, razsodne ženske v rodni dobi imele možnost umetne oploditve in na tak način jih je zanosilo najmanj 40. Možnost so izkoristile tudi samske ženske, kasneje jim je bila ta pravica odvzeta. Danes je v praksi možno le, da se ženska z moškim dogovori, da podpiše izjavo, da bo biološki oče, osebe na kliniki pa ne preverja, ali sta to zakonca ali zunajzakonski par. Ko ženska rodi, ne pove imena očeta in nihče ne preverja, kako je zanosila (prav tam).

4.6 Težave, s katerimi se srečujejo socialni starši

Sociologija starševstvo opredeljuje kot socialno razmerje, kar pomeni, da biološka povezanost ni nujna. Starševstvo opredeljuje predvsem dejstvo, da starši skrbijo za otroke. Otroci se morajo počutiti v družini varni, potrebujejo potrditev, da so sprejeti, ljubljeni, spoštovani in upoštevanji. Vse te vrednote najpogosteje dobivajo od svojih staršev in te so popotnica za celo življenje (Rener v Bercko 2009, 13).

Pari, ki se odločijo za posvojitev otroka, se soočijo s kopico težav, najprej pridobiti otroka po biološki poti, nato pa še s postopkom posvojitve, ki zahteva veliko volje in potrpljenja (Zaviršek 2008, 52, 53).

Posvojitev vsekakor prinese določene neizogibne težave staršem in otrokom. Starši se s težavami ali vsaj z nelagodjem soočijo, že ko okolica na njih gleda drugače (prav tam).

»Zelo pozitivno, ni bilo nikakršnih negativnih izkušenj« (Marko, intervju). Marko ni doživel nobenih negativnih odzivov, medtem ko ima Teja čisto drugačno življenjsko izkušnjo.

Do srednje šole se nisem počutila sprejeto. Vedno sem bila drugačna, vedno so me opredelili kot drugačno. Mislim, da sam otrok ne razmišlja o tem, razmišlja o drugih stvareh. Če si drugačen, si že zaznamovan. Že od samega začetka in še dandanes sem nekoliko drugačna. V sebi sem se počutila kot izmeček, zelo negativen odnos so imeli drugi do mene. Zato mislim, da je prav, da otrok ve, da je

posvojen, da se lažje pripravi na vse, kar ga čaka v življenju (Anonimni vir Teja 2010).

Teja je pripovedovala, kako jo je celotna družba zavračala. Imela je neprijetne izkušnje tako z odraslimi osebami kot z vrstniki. Spominja se dogodka, kako je v drugem razredu osnovne šole imela težavo s sošolcem, ki ji je vzel malico in ji ni dovolil, da bi jedla. To se je zgodilo izključno zato, ker je posvojena in ne živi z biološkimi starši. V tem se je Teja razlikovala od sošolcev. Ostala je lačna in ko je prišla domov, je očetu povedala, kaj se ji je zgodilo. Njen oče se je razburil in uredil zadevo tako, da se je pogovoril s starši sošolca. Od takrat se ji kaj podobnega ni zgodilo več.

»Bila sem veliko bolj razvita punca od ostalih. Bila sem tudi bolj temne polti in vedno so me zafrkavali. Bila sem Ciganka, Bosanka ipd. Iz otrok drugih narodnosti se niso tako norčevali kot iz mene. V najstniških letih me je fant, ki mi je bil všeč, zavrnil, ker sem posvojena. Takrat me je to zelo prizadelo, danes pa se na to ne oziram več« (Anonimni vir Teja 2010).

Marko pravi: »Nikoli ni bilo nikakršnih težav. Važno je, da je pogovor odkrit, saj le tako otrok v določeni situaciji odreagira pravilno oziroma sebi v prid.«

Sogovornika zastopata drugačni družbeni vlogi, zato njunih odgovorov ni moč primerjati. Kljub temu da imata vsak svojo pozicijo (posvojitelj – posvojenec), predstavita podobne izkušnje. Poleg tega pa sta tudi živela v različnih okoljih in imela stike z različnimi ljudmi. Teja prihaja iz ruralnega okolja, Marko pa iz mestnega. V mestu se ljudje bolj mešajo in se običajno vsi med sabo ne poznajo, medtem ko se po vaseh ljudje bolj poznajo in imajo drugačne medsebojne odnose. Poudariti moram, da je izpoved otroka in izpoved starša bistveno drugačna. Otroci različno reagirajo na težave. Eni jih doma povedo, drugi jih zadržijo v sebi in se sami branijo ali celo maščujejo.

Teja mi je zaupala, kako se je njen oče večkrat postavil zanjo in bil zelo zaščitniški. Ko je bila mlajša, je doma povedala za vse krivice, ki so se ji dogajale. V času odraščanja pa se ji je zdelo pomembno, da se tudi sama brani brez pomoči staršev. Podobno mi zaupa tudi Marko.

Ljudje posvojitelje opazujejo, kako se obnašajo z otroki, kako jih učijo, pohvalijo ali kaznujejo. Težave so večje, če posvojijo starejšega otroka, ki je odraščal v drugi družini in je v novo družino s sabo prinesel dobre in večinoma slabe izkušnje. Poseben problem predstavljajo staršem učni neuspehi otrok, kako otroka pripraviti do učenja in da ta ne bo izkoriščal ali izsiljeval statusa posvojenca (Zaviršek 2008, 52, 53).

»Svojega statusa nikoli ni izkoriščal. Grozil je, da bo odšel, da. To grozijo vsi ali skoraj vsi otroci v najstniških letih. Če je pot prosta, nihče ne odide, le vrata za njim ne smeš zapreti« (Anonimni vir Marko 2010).

Po mnenju Tanje Renner (v Bercko 2009, 14) najdemo razloge za težave na dveh straneh. Ti razlogi so stereotipne narave (gre za predstave o tem, kaj je »prava družina«) in pa odsotnost tradicionalnih vzorcev, zato morajo družine sproti oblikovati medsebojna razmerja. Rennerjeva poda primer, kjer se socialni starši v reorganiziranih družinah neprestano sprašujejo, ali delajo prav, ali enako obravnavajo svojega biološkega in socialnega otroka. Socialni starši so pogosto stigmatizirani, vendar je ta koncept ostal v glavah ljudi še vse do danes. Za uporabo take predsodke je potrebna izredna moč in samozavest socialnih staršev ter otrok. Pomembno je, da svoja razmerja oblikujejo na drugačnih človeških osnovah in ne po meri javnega mnenja, države ali celo cerkve.

Neizogibno pa se socialni starši srečajo še z drugimi ovirami, to so vprašanja o bioloških starših in s tem povezanost identitete otroka. Starši se pogosto sprašujejo, ali naj njihov otrok izve oziroma spozna, kdo so njihovi biološki starši, in kdaj naj mu povedo, ali jih celo poiščejo in vzpostavijo stik. Sociologe zanima, ali poznavanje identitete biološkega starša oziroma staršev bistveno vpliva na identiteto otroka (Zaviršek 2008, 54).

Tanja Renner (v Bercko 2009, 14) meni: »Mislim, da ima otrok pravico vedeti, kdo so njegovi biološki starši, če je to seveda mogoče, in hkrati mislim, da to dejstvo ni odločilno v oblikovanju njene/njegove identitete. Kar zares šteje, so razmerja in odnosi, ki jih ima s svojimi bližnjimi v vsakodnevem življenju, ne pa 'abstraktni' biološki starši, če z njim/njo ne živijo.«

Povedali so mi, iz katere države sem posvojena, da sem bila odvzeta takoj po porodu, da me biološka mati sploh ni videla, da sem bila v sirotišnici dve leti, vse

do posvojitve. Oče me je bil pripravljen odpeljati v državo, kjer sem se rodila in poiskati biološke starše. Sama pa tega nisem želela. Po bioloških starših nisem nikoli spraševala. Me ne zanimajo, ker jih ne poznam. Mati me je rodila in to je vse. Vse ostalo sem dobila od mojih sedanjih staršev. In če se bom kdaj odločila, da bom obiskala državo, jo bom takrat, ko mojih sedanjih staršev ne bo več (Anonimni vir Teja 2010).

Z otrokom je potrebno biti odkrit, je mnenje obeh mojih sogovornikov. Spraševala sem ju, če otrok ve, od kod je posvojen oziroma če je kdaj spraševal o svojih bioloških starših.

Marko mi je rekel: »Nikoli ni spraševal o tem. Ko pa smo se o tem pogovarjali, je želel vedeti, iz katerega kraja je. Vse smo mu povedali in obljubili pomoč in podporo, če bi želel ta kraj obiskati. Sedaj ga to nič več ne zanima.«

Tako kot danes je bilo tudi včasih več sirot izven slovenskih meja. Pari, ki so se za posvojitve odločali, so po otroke šli v države bivše Jugoslavje. Marko in žena sta otroka šla iskat na Kosovo, medtem ko je Teja prišla iz Srbije.

Darja Zaviršek (2008, 54) je s pomočjo pogovorov s posvojitelji in posvojenci ugotovila, da si otrok želi spoznati biološke starše takrat, ko mu v tedanji družini manjka spoštovanje, sprejetost, da ga ljudje jemljejo resno, da ni telesno kaznovan, da je potešen od radovednosti ter da je potešen ob razlagah sveta okoli sebe.

»Da, otroku je potrebno takoj povedati, da je posvojen. In to zato, da ga starši pripravijo, da ve, da je posvojen, da se zna v družbi braniti. Če otrok naključno izve, da je posvojen, je lahko po mojem mnenju zelo hudo. Jaz si tega ne predstavljam, ker sem vedno vse vedela. Vsekakor je to hud šok, ker če ves čas misliš, da si krvno povezan s svojimi starši in potem izveš, da temu ni tako, je zagotovo hudo« (Anonimni vir Teja 2010).

Teji so starši takoj ob vstopu v družino povedali, da je posvojena. Kljub temu da ni razumela, kaj to pomeni, ji je dejstvo, da je s tem seznanjena, koristilo pri stiku z vrstniki. Ker je sama vedela, da je posvojena, je ni prizadelo, če so za to vedeli tudi njeni vrstniki. Običajno majhni otroci ne razumejo, kaj posvojitve pomeni, vendar če jim starši pojasnijo dejstva, je nadaljnja pot otroka in staršev nekoliko lažja in ne pušča negativnih posledic.

Zavirškova dodaja, da je bila želja po tem, da bi otrok spoznal biološke starše močnejša pri tistih otrocih, ki niso vedeli, da so posvojeni. Gre za primere, kjer otrok ni imel priložnosti, da bi integriral spoznanje o svojem življenjskem poteku v svoje življenje. Enako čutijo otroci, ki so bili spočeti z darovanimi spolnimi celicami (Zaviršek 2008, 55).

»Otroci, ki rastejo z vedenjem o tem, kako in kje so prišli na svet, to integrirajo in ponotranjijo v svoje življenje kot vse druge posebnosti, travmatično pa se odzovejo tisti, ki o tem izvedo na nepravem mestu, ob nepravem času, od ljudi, ki niso dobronamerni. Vendar to ne pomeni, da ne dopustimo pravice izbire, ki naj jo imajo vsi otroci – da izvedo, kdo so njihovi biološki starši, če si to želijo« (Bercko 2009, 14).

Marko je enakega mnenja kot Teja. Njunemu otroku so povedali, da je posvojen. Zdi se mu pomembno, da se otroku pove takoj, ko pogovor nanese na to temo. Marko meni, da je zelo narobe, če otrok to dejstvo izve iz okolice. »Mislim, da gre tudi za medsebojen odnos zaupanja in spoštovanja. Kar otroku daš, ti je tudi vrnjeno. V smislu ljubezni, topline, upoštevanja in spoštovanja« (Anonimni vir Marko 2010).

Ponekod se celo spodbuja, da otroci spoznajo in imajo stike z biološkimi starši. Zato me je zanimalo, kako Marko in Teja gledata na to.

Mislim, da ni dobro. Če se starš odloči, da bo dal otroka v posvojitev, se pač tako odloči in se dejansko odpove otroku. In če se je odpovedal otroku, mora sprejeti dejstvo, da otrok ni igrača in je zgodba zaključena! Starši, ki te posvojijo, imajo tudi čustva, in jim je lahko zelo hudo. Otrok pa je lahko s tem še bolj razdvojen, zmeden. Ko se enkrat človek odreče otroku, se vsemu odpove in tako nima nobenih pravic. Edino poznavanje dednih bolezni je življenjsko pomembno. Ti podatki bi lahko bili zapisani v kartonih ob posvojitvi otroka. Ko odrasteš, se sam odločiš ali boš šel iskat te ljudi ali ne (Anonimni vir Teja 2010).

»Takšna odločitev naj bo prepuščena izključno otroku ko odraste. Ne strinjam se, da se ga v tem spodbuja, ker bi to, če sam za to ni odločen, imelo negativne posledice« (Anonimni vir Marko 2010).

Oba sta mnenja, da stiki z biološkimi starši niso potrebni oziroma lahko imajo celo negativen vpliv. Običajno pa otroci nimajo niti želje po spoznavanju bioloških staršev.

Ljudje se rodimo z določenimi značajskimi lastnostmi. Nekateri otroci so bolj vztrajni ali nepopustljivi, nekateri manj. Vendar je del teh lastnosti možno kontrolirati ter se določenih odzivov naučiti.

»V osnovi je karakter prirojen. Se je pa veliko stvari mogoče naučiti predvsem z zgledovanjem pri drugih. Nekatero značilnost oz. reakcijo so prav gotovo odraz zgledovanja po starših. So pa stvari, ki so prirojene in mislim, da jih je zelo težko spremeniti, na primer temperament« (Anonimni vir Marko 2010).

Tako Teja kot Marko omenjata podobnost staršev in otrok. Vendar moram izpostaviti, da si socialni starši s svojimi ne-biološkimi otroki ne delijo istega genetskega materiala. Zato ne moremo govoriti o podobnosti med njimi. Teja v pripovedi poudarja, kako zelo je podobna svojemu (socialnemu) očetu. Imela sta veliko skupnega, razliko vidi v tem, da je njen oče odpuščal, medtem ko ona ne odpušča osebam, ki so jo prizadele. Zanj ta oseba ne obstaja več. V tem vidi krvno povezanost z biološkimi starši. Gre za prirojeno karakterno značilnost, ki jo Marko poimenuje temperament. Oba govorita o isti stvari.

Ljudje radi dajemo komplimente in ugotavljamo, katere poteze so otroci povzeli po starših. Pri posvojenjih pa ne moremo dajati komplimenta o telesnih in ne o značajskih lastnostih. Otroci lahko prevzamejo po socialnih starših določeno mimiko, način izražanja, celo stil hoje, vendar so vse to naučene in ne prirojene lastnosti.

Ob zbiranju in prebiranju gradiva za diplomsko nalogo nisem zasledila, da bi kdo od avtorjev omenjal problem posvojenčevega imena. Imena so v svetu različna in se različno naglašujejo, določena imena imajo tudi specifičen pomen. Ljudje, ki prihajajo iz drugih držav ali celo kontinentov, se že po imenu razlikujejo ter jih mogoče že ob njihovi predstavitvi gledamo kot posebneže. Zanimalo me je, kako je bilo z imeni mojih respondentov. Marko mi je zaupal, da so posvojencu dali sami ime, ker je otrok imel ime, ki je značilno za njegov rojstni kraj in bi v Sloveniji zvenelo čisto drugače. Ravno tako je bilo pri Teji. Rodila se je z drugim imenom, vendar so ji ga starši ob prihodu v Slovenijo zamenjali. Njeno prvotno ime ni potrebovalo zamenjave zaradi neobičajnosti ali očitnega

kulturnega prizvoka, saj gre za poznano in pogosto uporabljeno ime tudi v Sloveniji, ampak izključno iz razloga, ker si je njen oče želel, da bi se imenovala po določenem sorodniku. Tako sta oba posvojenca z novo življenjsko zgodbo pridobila tudi novo ime.

Omejevanje ali kaznovanje se običajno uporabljata kot obliki vzgoje. Pri tem nikakor ne mislim kaznovanja v smislu fizičnega obračunavanja ali celo nasilja nad otrokom, ampak kot obliko, da otroku nekaj omejiš ali mu določeno stvar iz tehtnega razloga odrečeš. S tem otroku želiš dobro, skušaš ga naučiti določenih vrlin.

Teja opisuje, da je bila njena največja kazen, da je morala staršem pomagati na kmetiji. To ni bila oblika izkoriščanja ali česa podobnega, temveč način zavedanja odgovornosti za svoja dejanja in kot oblika vzgoje. Nauk te »vzgojne« kazni je bil: »kar daš, to dobiš«, predvsem v smislu nagrajevanja bodisi moralnega bodisi materialnega. Pravi, da ji je bilo hudo že to, da je sploh do prepira prišlo. Vedno so se pogovorili in hudo ji je bilo, da je sploh prišlo do nesoglasij. Nikoli pa ni statusa posvojenca izkoriščala, da bi staršem grozila, da bo odšla od doma. Vedno so probleme reševali s pogovorom in zato ni bilo »kuhanja trme«.

Marko se strinja, da se otroku ne sme dovoliti, da počne, kar hoče, postavljene morajo biti določene meje. Kot način vzgoje opisuje odrekanje televizije in računalnika in to v primeru, ko je šlo za neposlušnost.

Kolikor se spomnim, se je enkrat sicer zgodilo, ko je bil kaznovan, da je v hudi jezi izjavil, da bi bilo bolje, da ga ne bi posvojili, ker mu nismo dovolili gledati filma na TV. Temu nismo dali nobenega pomena, saj bi v takem primeru bila mogoča tudi izjava materi, da bi bilo bolje, da ga ne bi rodila. Mislim, da se v odraščanju pojavljajo popolnoma enake situacije ali je otrok posvojen ali ne. To sem povedal samo za primer. Je pa to izključno moje mnenje. Mislim, da je zelo važno, da otrok ve, da je posvojen (Anonimni vir Marko 2010).

5 POSVOJITEV IN REJNIŠTVO SKOZI ČAS

Posvojitev in rejništvo sta zelo stari obliki socialnega starševstva. Najstarejše zapise o posvojitvi je mogoče najti v Hamurabijevem zakoniku (2800 pred Kristusom). Na splošno pa je posvojitev poznana več kot 2000 let. Sprva so jo uvedli v stari rimski državi. Sama vsebina posvojitve se je skozi stoletja precej spreminjala, toda njen osnovni namen je ostal enak. Za posvojitev so bili primerni otroci, ki so bili zapuščeni ob cesti, na klopcah ali pred vrati cerkev. Bili so otroci samskih žensk, ki so bile osramočene zaradi nezakonskega otroka, otroci žensk žrtev spolnega nasilja ali otroci mater z že velikim številom otrok, ki zaradi neskončne revščine niso mogle vzdrževati še enega. Ti otroci so bili zaupani dobro situiranim družinam, ki so pogosto bile brez lastnih otrok, ampak z veliko željo po le-teh. Posvojitev je bila čez stoletja orodje za pridobitev potomca in šele nazadnje oblika pomoči in sočutja. V rimskem času je posvojitev pomenila povečanje števila pripadnikov rodu, medtem ko jo je krščanska cerkev prepovedovala. Prepoved posvojitve je v Evropi¹⁶ trajala vse do 20. stoletja. To dokazujejo tudi krščanski ugovori proti posvojitvam.

»Marseillski škof Salvijan je v 5. stoletju pojasnjeval, da vse človekove posvetne dobrine pridejo od Boga in se morajo k Bogu vrniti. Izjema je bila le pri lastnih otrocih, pri kolateralnih ali fiktivnih dedičih pa ne. Pravzaprav o posvojenih otrocih govori kot o »otrocih krive prisege«, ki so Boga (ali njegovo cerkev) ogoljufali za tisto, kar mu po pravici pripada« (Goody 2003, 61).

V sedanjem času je namen posvojitve drugačen, saj se osredotoča na koristi otroka in razlog za posvojitev je neizmerna želja po otroku ter povečanju družine. V času po prvi in drugi svetovni vojni so mnoge države posvojitev na novo urejale in jo celo podpirale, zlasti ker je med vojno ostalo mnogo otrok brez staršev.

V današnjem času so sirote tudi tisti otroci, katerim starši umrejo zaradi naravnih nesreč (npr. potresi, orkani) ali zaradi neozdravljivih bolezni, močno razširjen je predvsem AIDS. V naši¹⁷ družbi so se začele velike spremembe, ki so pripeljale do tega, da je samska mater sprejeta in deležna pomoči, rojen otrok v izven-zakonski skupnosti pa priznan in sprejet. Nenazadnje je prišlo do tega, da so tudi taki otroci vključeni v družbo, ki jih je le ta včasih

¹⁶ V Združenih državah Amerike je prepoved posvojitve trajala do 19. stoletja (Goody 2003).

¹⁷ V Sloveniji.

zavračala. Potrebno je poudariti, da je danes kontracepcija zelo razširjena, zato lahko družine v določeni meri omejujejo rojstva. Kljub temu so običajno v nerazvitih delih sveta številčnejše družine, vse pogosteje pa se jim na različne načine pomaga. In ravno to je posledica upadanja števila otrok za posvojitev.

Število prošenj za posvojitev še vedno narašča. Kultura posvojitve se je razširila, saj se je ekonomsko stanje družbe izboljšalo in število sterilnih parov močno povečalo. Izjeme ostajajo starejši in problematični¹⁸ otroci, saj se število slednjih povečuje. Kaže se tudi posebnost družin, ki prihajajo iz ekonomsko dobro stoječih držav, želijo pa posvojiti otroke iz držav tretjega sveta.

Tudi rejništvo ima v Sloveniji dolgoletno tradicijo, vendar podrobnejših podatkov nisem zasledila. Začetki organiziranega rejništva segajo v leto 1926¹⁹. Prve družine, ki so imele v svoji oskrbi tuje otroke oziroma tako imenovane sirote, so bile zabeležene na območju Domžal in okolice. Danes zavzema Center za socialno delo Domžale vodilno vlogo pri pridobivanju, izobraževanju in spremljanju rejniških družin. Tako ljubljanski in okoliški centri nameščajo otroke na območje Domžal in okolice. Na območju mesta Ljubljana pa so v večini rejniške družine, ki so v sorodstvenem razmerju do otroka – rejenca (babice, dedki, tete, strici) (Center za socialno delo Ljubljana – Šiška 2003).

¹⁸ Otroci s psihičnimi težavami in otroci, ki prestajajo posledice drog ali alkohola.

¹⁹ Takrat začnejo delovati centri za socialno delo.

6 ZAKONSKA UREDITEV POSVOJITVE IN REJNIŠTVA V SLOVENIJI

6.1 Pravna ureditev na področju posvojitve

Kot sem že omenila, imajo v Sloveniji pooblastila za izvajanje posvojitve centri za socialno delo. Razmerja, ki nastanejo s posvojitvijo, in postopek za posvojitve določa Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih.

V svetu poznajo dve vrsti posvojitve, tj. popolno in nepopolno. Pri nepopolni posvojitvi se s posvojitvijo med posvojitelji in posvojenci ustvari podobno razmerje kot med starši in otroki, vendar posvojenec ostane še vedno v določenem razmerju z biološkimi starši. Taka posvojitve se je v Sloveniji izvedla s pogodbo, s katero so se lahko omejile tudi posvojenčeve dedne pravice po posvojiteljih. Starši in posvojitelji so se sporazumeli o imenu. Prav tako je posvojeni otrok obdržal dedno pravico po bioloških starših. Posvojitve je bilo možno tudi razvezati. Posvojenčev položaj je imel poseben značaj. Po eni strani je otrok obdržal pravice po naravnih starših, po drugi strani pa je dobil določene pravice po posvojiteljih. Taka oblika posvojitve vsebuje vrsto negotovosti, zlasti pri posvojiteljih. Kajti posvojitelj se trudi, da lahko otroka posvoji, da ga vzljubi in vzgaja, se nanj čustveno naveže, nato pa je v stalni napetosti, da bo otroka izgubil, ker se lahko posvojitvena pogodba razveže. Težava nastane tudi tedaj, ko se otroka odvzame posvojiteljem in vrne naravnim staršem.²⁰ Otroku lahko ta sprememba povzroči psihični pretres. Po osvoboditvi (po drugi svetovni vojni) so v Sloveniji tako obliko posvojitve opustili in uvedli samo popolno, z namenom da bi se izognili negativnim posledicam. V Sloveniji tudi ni možna posvojitve odraslih oseb, kot je to dopustno ponekod po svetu. V razvitih zahodnoevropskih državah je možna posvojitve telesno ali duševno prizadetih otrok, ampak le tistih, ki imajo res nepremagljivo željo po starševstvu (Rupel v Črnko 1993, 10).

Posvojitve je šele v 20. stoletju postopoma postala ukrep družbenega varstva mladoletnih otrok (Geč-Korošec in Kraljič v Rapoša-Tajnšek in drugi 2002, 1). Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih iz leta 1976 je z novelo iz leta 1989 zajel vsa določila o posvojitvi

²⁰ Podobno kot pri rejništvu.

v členih od 134. do 153., in sicer v posebnem poglavju z naslovom Posvojitve. Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih določa le najnujnejše pogoje in načela pri posvojitvi (Rapoša-Tajnshek in drugi 2002, 4).

Slovenski pravni red torej pozna samo popolno posvojitve, kar pomeni, da posvojen otrok izgubi vsakršni stik z biološkimi starši ter se popolnoma vključi v družino posvojitelja. Starši, ki so dali otroka v posvojitve, nimajo več nobenih pravic in obveznosti do otroka, prav tako tudi ne sorodniki. Otrok izgubi vse pravice in dolžnosti do svojih bioloških staršev. Ugasne tudi pravica do dedovanja, posvojenec tako deduje po posvojiteljih. Kljub temu da imamo samo popolno posvojitve, obstajata znotraj te še dve različici. Zakonski par lahko posvoji popolnoma tujega otroka, kar imenujemo obojestranska posvojitve, lahko pa mož posvoji ženinega otroka ali žena moževega otroka,²¹ tj. enostranska posvojitve (Črnko 1993, 3). Posvojitve se ne more razvezati.

Od osamosvojitve Slovenije je mogoče posvojiti le otroke s slovenskim državljanstvom. Izjema so le otroci iz Makedonije, s katero ima Slovenija sklenjen sporazum, da lahko z urejenimi listinami o posvojitvi dobijo slovensko državljanstvo. Ti primeri posvojitve se rešujejo individualno, ker na državni ravni še ni nobenih dogovorov.

V 134. členu Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih²² je zapisano, da je lahko posvojena samo mladoletna oseba (Uradni list Republike Slovenije 2004), posvojitelj pa mora biti polnoletna oseba, ki je vsaj 18 let starejša od posvojenca. Možne so tudi izjeme, o katerih določa pristojni center za socialno delo. Če je posvojenec starejši od 10 let, je potrebno njegovo soglasje (137. člen). Otroka ali mladoletno osebo je mogoče posvojiti, če je izpolnjen eden izmed naslednjih pogojev, ki se vežejo na njegove roditelje (141. člen), in sicer če so starši umrli, če so starši neznani, če so starši že leto dni neznanega bivališča, če je staršem odvzeta roditeljska pravica, če starši trajno ne morejo izraziti svoje volje ali če so starši pred organom (centrom za socialno delo) privolili, da otroka dajo v posvojitve. Zakon tudi določa, kdo ne more biti posvojitelj (136.–139. člen). Posvojitelj ne more biti oseba, ki ji je odvzeta roditeljska pravica; oseba, za katero se utemeljeno domneva, da bi posvojitve izrabila v škodo posvojenca; oseba, ki ji je odvzeta poslovna sposobnost ali je tako duševno motena ali bolna, da bi to ogrožalo posvojenčevo zdravje in življenje; oseba, ki ne daje jamstva, da bo posvojenecu omogočala skladen osebni razvoj in ga

²¹ Ta oblika je redkejša, ker se matere pogosto težje odločajo za odpoved lastnemu otroku kot pa očetje (Raziskave za Slovenijo 2001).

²² V uradno prečiščenem besedilu. Omenjeni zakon je začel veljati 1. januarja 1977.

usposobila za samostojno življenje; oseba, ki je posvojenčev krvni sorodnik v ravni vrsti in tudi ne sestra ali brat posvojenca ter oseba, ki je skrbnik mladoletnega otroka (Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih). Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih še vedno ne daje možnosti skupne posvojitve otrok zunajzakonskim partnerjem, »kljub temu da raziskave kažejo, da take skupnosti niso nič manj stabilne od zakonskih zvez« (Repinc 2001, 79).

6.2 Postopek posvojitve

Zakonski par, ki se odloči za posvojitvev otroka, se mora najprej zglasiti na matičnem²³ centru za socialno delo in se o posvojitvi pogovoriti s strokovno delavko/delavcem, pristojnem na tem področju.

»Postopek smo začeli s prijavo na Centru za socialno delo v Ljubljani. Od prijave do posvojitve sta minili približno dve leti, čeprav se tega prav dobro ne spomnim. Mislim, da bi moral biti ta postopek čim krajši, saj če se nekdo odloči za posvojitvev je na to prav gotovo pripravljen. Je pa treba preveriti starševske oziroma družinske razmere« (Anonimni vir Marko 2010).

Par se mora seznaniti z najosnovnejšimi informacijami o posvojitvi nasploh, o samem postopku posvojitve, o možnostih za posvojitvev otroka ter o možnostih priprave za čim boljše starševstvo tujemu otroku. Par mora na pristojnemu centru za socialno delo vložiti vlogo za posvojitvev ter predložiti zakonsko predpisano dokumentacijo. Slednja vključuje izpisek iz rojstne matične knjige, izpisek iz državlanske knjige, izpisek iz poročne matične knjige, zdravniško mnenje o telesnem in duševnem zdravju, potrdilo o zaposlitvi in dohodkih, potrdilo, da nista bila kaznovana in da nista pod skrbništvom ter podroben življenjepis. Na pristojnem centru za socialno delo izdelajo podrobno poročilo o paru, ki želi posvojiti otroka, in ugotoviti morajo, da bodočima posvojiteljema ni bila odvzeta roditeljska pravica (Zavod Sos – otroci 2006).

»Birokracije sicer ni bilo prav veliko. Nekaj je bilo skupnih srečanj z delavci centra, ki pa so se vse dogovorili in uredili vso potrebno dokumentacijo. Menim, da bi lahko bilo več

²³ Glede na njuno stalno prebivališče.

posvojitvev, če bi bila pripravljenost centrov iz ostalih republik večja (Srbija, Makedonija, Bosna in Hercegovina), da dajo otroke v posvojitvev« (Anonimni vir Marko 2010).

Glede primernosti kandidata za posvojitvev otroka sodelujeta socialni delavec in psiholog, ki podata oceni. Opravi se tudi obisk na domu. Ko se ugotovi, da par izpolnjuje pogoje za posvojitvev otroka, se zakonca uvrsti na čakalno listo. Zakonca se lahko vključita v proces priprave oziroma izobraževanja za čim boljše starševstvo tujemu otroku. Vendar priprava ni zakonsko predpisana in je ponudba za pripravo na posvojitvev otroka prepuščena volji strokovnih delavcev na centrih za socialno delo (Zavod Sos – otroci 2006).

»Priprave so pomembne, saj dobiš marsikatero informacijo. Seznanili smo se z različnimi primeri in situacijami, ki kasneje lahko koristijo. Mislim, da vse temelji na odkritem pogovoru brez sprenevedanj« (Anonimni vir Marko 2010).

Mnenji sogovornikov sta enaki, kajti tudi Teja poudari, da osnovne priprave so za začetek pomembne in potrebne, kasneje pa je vse stvar staršev, družbe in spleta okoliščin. Priprave dajo le nek napotek, neko osnovo, mogoče informacijo, medtem ko za življenje ni recepta.

Po zakonu se posvojitvev otroka lahko zaključi po preteku enega leta, ko imajo otrok in bodoči starši čas, da ugotovijo, ali bo možno skupno življenje še naprej. Biološki starši, ki so se svojemu otroku odpovedali, pa to svojo odločitev lahko še spremenijo. Pri tem gre za tako imenovano enoletno preizkušnjo (kot obliko rejniškega razmeja). Če so vsi pogoji za posvojitvev zadovoljivi, se postopek posvojitvev zaključi z izdajo odločbe o popolni posvojitvi ter izdajo novega rojstnega lista, z novim otrokovim osebnim imenom, v katerem sta kot oče in mati vpisana posvojitelja (Bevc 1999, 75). Predvsem s stališča otroka in njegovega doživljanja je zelo pomembno, kako se opravi ta zadnji akt v postopku posvojitvev. Če si posvojitelja in otrok želijo, se lahko izvede svečano posvojitvev.²⁴ Po zakonu je mogoče pridobiti tudi posvojiteljski dopust. Lahko ga vzame eden ali oba posvojitelja. Namen posvojiteljskega dopusta je, da se lahko posvojitelj/posvojiteljica in otrok takoj po posvojitvi v celoti posvetita drug drugemu. Če je otrok ob posvojitvi star od

²⁴ Pred mnogimi leti je socialna delavka Ela Zupančič vpeljala ceremonial svečane posvojitvev. Ta slavnost se največkrat opravi v prostorih za ostale slavnosti, kot je poroka, lahko pa tudi na centru za socialno delo ali celo pri posvojiteljih na domu. Na svečano posvojitvev lahko posvojitelji povabijo svoje sorodnike in prijatelje, sodelavce, sosede, otrokove rejnike ali morda otrokove sorodnike, če z njimi vzdržuje stike (Bevc 1999, 75). Starejši otroci se zavedajo pomembnosti tega dogodka, mlajšim pa v spomin na ta dan ostanejo fotografije, ki so pomemben pripomoček posvojiteljem ob vprašanju, kako otroku povedati, da je posvojen (Zupančič 1987, 141).

enega do štirih let, traja posvojiteljski dopust 150 dni (skupaj za oba posvojitelja), če pa je otrok star od štiri do deset let pa 120 dni (prav tam).

6.3 Pravna ureditev rejniške dejavnosti

Z 2. januarjem 2003 je pričel veljati nov Zakon o izvajanju rejniške dejavnosti (ZIRD). Ta zakon ureja pogoje, ki jih mora izpolnjevati oseba, ki želi izvajati rejniško dejavnost, ureja postopek pridobitve dovoljenja za izvajanje dejavnosti, ureja način izvajanja rejniške dejavnosti in njeno financiranje ter razna druga vprašanja, ki so povezana z izvajanjem rejniške dejavnosti. Zakon ne zajema rejnikov, ki že imajo v oskrbi rejence (Uradni list RS 2002). Namen uvedbe zakona je dvig kakovosti izvajanja rejništva ter kakovost rejništva samega in s tem nuditi otrokom, ki v rejništvo vstopajo, čim bolj ustrezno obravnavo. Pri rejništvu namreč ne gre le za to, da se otroku, ki iz različnih razlogov začasno ne more živeti pri svojih starših, najde nadomestno družino, ampak tudi za odgovornost, da se mu najde družino, v kateri bo pridobil pozitivno družinsko izkušnjo.

Za namestitev v rejniško oskrbo se večina staršev odloča prostovoljno. V primerih, kjer se ugotovi ogroženost otroka v matični družini in kjer starši tega ne uvidijo in hkrati ne pristanejo na začasno namestitev v rejniško oskrbo, ima center za socialno delo možnost oziroma dolžnost, da poskrbi za takega otroka, in sicer tako da ga staršem odvzame. Ko se razmere v matični družini uredijo, se otrok vrne domov (Center za socialno delo Ljubljana – Šiška 2003).

Naj omenim, da je rejništvo izven Slovenije drugače urejeno. V nekaterih evropskih državah je časovno omejeno. Običajno traja od treh do petih let. S tem se izogibajo trajnemu rejništvu. V Veliki Britaniji je v ospredju trajno rejništvo. Otroci so nameščeni v rejniške družine za najmanj tri leta. Povprečno pa ostanejo v njih pet let. Študije so pokazale, da ima trajno rejništvo tudi negativne posledice, kajti veliko rejencev popolnoma izgubi stik z biološkimi starši (McAuley 1996).

6.4 Pogoji in postopek za izvajanje rejniške dejavnosti

Za izvajanje rejniške dejavnosti je potrebno izpolnjevati določene pogoje. Bodoči rejnik mora imeti stalno prebivališče v Republiki Sloveniji, imeti mora zaključeno vsaj poklicno oziroma strokovno izobrazbo in mora biti polnoleten. Zakon dopušča tudi izjeme, če gre za rejenčevo korist. Po zakonu je določeno, kdo ne more biti rejnik. Rejnik ne more biti oseba, ki ji je odvzeta roditeljska pravica, oseba, ki živi skupaj z osebo, kateri je odvzeta roditeljska pravica ali pa oseba, ki ji je odvzeta poslovna sposobnost. Če center za socialno delo iz okoliščin posameznega primera ugotovi, da je rejništvo pri sorodnikih najboljša otrokova možnost, lahko zanj poskrbi sorodnik, ki izvaja rejniško dejavnost. Za otrokovega sorodnika štejejo stara mama, stari oče, stric, teta, brat ali sestra (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve 2010a).

Oseba, ki želi izvajati rejniško dejavnost, mora vložiti vlogo za izvajanje dejavnosti na krajevno pristojnem centru za socialno delo. Center izdelava oceno primernosti kandidata in njegove družine. Nato komisija za izbor kandidatov za izvajanje dejavnosti izmed vseh prejetih vlog izbere določeno število kandidatov glede na potrebe rejništva (prav tam).

Izbrani kandidati so napoteni na usposabljanje za izvajanje rejniške dejavnosti. Na podlagi uspešno zaključenega usposabljanja ministrstvo izda dovoljenje za izvajanje rejniške dejavnosti in kandidati so vpisani v evidenco izdanih dovoljenj pri ministrstvu, pristojnem za družino. Otrokovemu sorodniku ni potrebno kandidirati za izvajanje rejniške dejavnosti, kajti ministrstvo mu izda dovoljenje na podlagi pisne in obrazložene ugotovitve centra otroka, da je tovrstna oblika rejništva v otrokovo korist (prav tam).

Dovoljenje za izvajanje rejniške dejavnosti lahko preneha, če rejnik odjavi izvajanje rejniške dejavnosti, če ne začne izvajati rejniške dejavnosti v treh letih od pridobitve dovoljenja ali če rejnik umre. Možen je tudi odvzem dovoljenja, v kolikor center poda predlog za to, ker rejnik izjavlja rejniško dejavnost v nasprotju s koristmi otroka. Dovoljenje se lahko odvzame, če se ugotovi, da je nastopil kateri izmed razlogov, zaradi katerih oseba ne more biti rejnik ali če rejnik ne opravi obveznega dopolnilnega usposabljanja. Če rejniku dovoljenje preneha ali se mu odvzame, potem se ga izbriše iz evidence izdanih dovoljenj (prav tam).

Rejnik ima lahko istočasno nameščene največ tri rejence, večje število pa le izjemoma. Če ima rejnik v oskrbi tri rejence, ima možnost uveljavljati to dejavnost kot poklic. V tem primeru mora imeti rejnik dovoljenje ministrstva, ne sme biti v delavnem razmerju, ne sme biti družbenik zasebne družbe ali zavoda v Republiki Sloveniji, ki je hkrati poslovodna oseba, ne sme opravljati druge dejavnosti kot edini ali glavni poklic, na podlagi katere je vključen v obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje v skladu s predpisi, ki urejajo pokojninsko in invalidsko zavarovanje. Rejnik, ki želi izvajati rejniško dejavnost kot poklic, vloži vlogo za izvajanje rejniške dejavnosti kot poklic pri centru rejnika. Enako lahko dejavnost opravlja kot poklic, tudi če ima manj kot tri rejence, če gre za otroke s posebnimi potrebami (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve 2010a).

Rejnik mora upoštevati osnovne dolžnosti, kot so priprava sebe in družine na prihod rejenca. Truditi se mora za čim hitrejšo prilagoditev rejenca v rejnikovem domu in za ustrezno ravnanje vseh članov rejnikove družine z rejencem. Nuditi mu mora pomoč ob prilagajanju na novo okolje, pravilno ga mora negovati, vzgajati in mu nuditi primerno nastanitev, prehrano, obleko in obutev ter šolske in osebne potrebščine. Priskrbeti mu mora primerne igrače, osnovne športne pripomočke in druge pripomočke manjše vrednosti za različne aktivnosti. Skrbeti mora za krepitev in ohranjanje zdravja rejenca ter mu, če je to potrebno, preskrbeti ustrezno zdravstveno oskrbo prek izbranega osebnega zdravnika. Skrbeti mora za rejenčev pravilen odnos do učenja in dela ter za privzgojitev delovnih navad. Ravno tako mora skrbeti za vključitev rejenca v poklicno usposabljanje ali ustrezno zaposlitev, za oblikovanje lastne identitete ter ga pripraviti na odhod iz rejniške družine. Poleg teh dolžnosti je rejnik dolžan omogočati in vzpodbujati stike med rejencem in starši, razen v primeru, ko so staršem stiki omejeni ali prepovedani na podlagi odločbe pristojnega organa. Rejnik mora tudi sodelovati v individualni projektni skupini, ki jo imenuje center za socialno delo (CSD) in se najmanj enkrat na pet let udeleževati dodatnih usposabljanj. Dodatna usposabljanja so obvezna tudi za sorodnika otroka, če ta izvaja rejniško dejavnost (prav tam).

Rejnik in pristojen center za socialno delo skleneta rejniško pogodbo, s katero se pisno določijo pravice in dolžnosti obeh pogodbenih strank. Rejniška pogodba določa zlasti obseg oskrbe rejenca, pravice in dolžnosti pogodbenih strank, višino in način plačevanja rejnine, način in rok prenehanja rejniške pogodbe ter morebitne posebnosti rejništva v posameznem primeru. Rejniška pogodba traja do polnoletnosti otroka, lahko pa se podaljša

tudi po polnoletnosti, če otrok zaradi motenj v telesnem in duševnem razvoju ni sposoben za samostojno življenje oziroma če otrok ostane v rejniški družini zaradi nadaljevanja šolanja, najdlje pa do dopolnjenega 26. leta starosti, če ta s tem soglaša (prav tam).

Po pogodbi je določeno, da rejnik za vsakega rejenca prejema rejnino, ki zajema oskrbnino in plačilo dela. Oskrbnino sestavljajo sredstva za materialne stroške za rejenca in denarni prejemek (ta je enak višini otroškega dodatka in je določen za najnižji dohodkovni razred za prvega otroka, v skladu s predpisom, ki ureja družinske prejemke). Podatki o zneskih prejemkov rejnikov za leto 2010²⁵ so naslednji: materialni stroški za rejenca znašajo 268,23 evrov, denarni prejemek v višini otroškega dodatka znaša 112,95 evrov in plačilo dela rejniku pa 121,47 evrov. Do plačila dela pa ni upravičen rejnik – sorodnik rejenca.²⁶ Oskrbnina se lahko zniža v višini 25 % materialnih stroškov, v primeru da rejniku ni potrebno kriti stroškov obleke in obutve za rejenca. Ravno tako se lahko oskrbnina za enak delež zviša ob izrednih izdatkih za potrebe rejenca. Rejnikom, ki izvajajo rejništvo kot poklic, se zagotavlja tudi plačilo prispevkov za socialno varnost, v skladu s predpisi, ki urejajo plačevanje prispevkov za socialno varnost (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve 2010a).

Po zakonu minister za delo, družino in socialne zadeve vsako leto podeli največ tri priznanja najbolj zasluženim rejnicam/rejnikom²⁷ (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve 2010b).

²⁵ Podatki veljajo od 1. julija 2009.

²⁶ Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve Republike Slovenije 2010a.

²⁷ Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve je v skladu z 62. členom Zakona o izvajanju rejniške dejavnosti 9. decembra 2009 podelilo priznanja za dolgoletno in uspešno izvajanje rejniške dejavnosti. Priznanja so prejele: ga. Šemen, ga. Hladin in ga. Pajek. Priznanje predstavlja posebno obliko družbenega priznanja rejnikom, ki s svojim delom prispevajo h kakovostnemu dvigu rejništva v Sloveniji (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve 2010b).

7 SOCIALNODEMOGRAFSKI VIDIKI POSVOJITVE IN REJNIŠTVA V SLOVENIJI

7.1 Posvojitve

Posvojitve ima več pomenov, čeprav nekoliko zastareli podatki²⁸ kažejo, da je motivov za posvojitve več. Najpogosteje posvojitelji navajajo nepremagljivo željo po otroku, željo po družini, po nasledstvu, da je življenje brez otrok kot življenje brez smisla itd. Ko se ljudje odločajo za posvojitve še drugega otroka, jih vodi žeja po povečanju družine in si večinoma želijo nasprotni spol otroka.

Statistični podatki kažejo, da število posvojitvev v Sloveniji upada. Podatki iz Statističnega urada, ki so zbrani od leta 1956 do leta 1990, kažejo, da je bilo v začetku (leta 1956) približno 100 posvojitvev letno, nato pa je število posvojitvev upadlo za polovico. Približno polovica vseh posvojitvev so tako imenovane posvojitve otroka sozakonca, kar pomeni, da z oblikovanjem nove družinske skupnosti, praviloma mož posvoji ženinoga otroka oziroma (redkeje) žena moževega otroka. Polovica posvojitvev je takih, ko otrok dobi nove starše – otroka posvojijo drugi oziroma gre za tako imenovano popolno posvojitvev (Statistični urad RS 2004).

Število posvojitvev se je skozi leta precej spreminjalo (glej Tabelo 7.1). V zadnjih petih letih pa centri za socialno delo beležijo okrog 40 posvojitvev letno (vseh posvojitvev skupaj²⁹). Število otrok se je še znižalo, saj podatki iz leta 2006 kažejo, da so bile v Sloveniji samo 3 posvojitve, od tega 1 posvojitvev otroka sozakonca, 2 popolni posvojitvi. Leta 2007 pa jih je bilo 14, od tega 12 popolnih posvojitvev in 2 posvojitvi otroka sozakonca (Statistični urad Republike Slovenije 2010).

Tabela 7.1: Število posvojitvev od leta 1980 do 2001

Leta	1980	1985	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Posvojitve skupaj	96	87	80	86	64	64	54	46	48	45	52
Posvojitve otrok sozakoncev	/	47	41	55	36	34	30	21	19	19	22

Vir: Statistični urad RS (2004).

²⁸ Zupančič 1987, 18–27.

²⁹ Popolne posvojitve in posvojitve sozakoncev.

Centri za socialno delo so v aprilu 2006 beležili 206 aktivnih vlog za posvojitve in po njihovem mnenju je 116 primernih in tudi že pripravljenih za posvojitve (Zavod Sos – otroci 2006).

Veliko se govori o zniževanju rodnosti in posledično je manj tudi primernih otrok za posvojitve iz leta v leto. Osebno vidim razlog v temu, da je visoka stopnja osveščenosti žensk in uporaba kontracepcije ter možnost splava, zato se v večini rodijo le zaželeni otroci. V primerjavi s preteklostjo je spremenjen tudi odnos do nezakonskega otroka, samskim materam³⁰ se nudi več pomoči in ugodnosti. Pomembna je tudi ekonomska neodvisnost, saj je večina žensk zaposlenih in tako finančno neodvisnih. Po neuradnih podatkih je približno 90 % parov, ki skušajo posvojiti otroka, neplodnih.

»Za posvojitve smo se odločili, ker je bila to še edina možnost, da bi imeli otroka« (Anonimni vir Marko 2010).

Od planiranja rojstev otrok do vseh potrebnih zdravstvenih pregledov preteče določeno obdobje, zato so pari v večini stari od 40 do 45 let. Pri obeh mojih sogovornikih so bili starši v tej starostni skupini, čeprav Marko meni, da mlajši kot si, boljše je za posvojitelja in za posvojenca. Markov otrok je imel ob vstopu v njihovo družino 12 dni, medtem ko je Teja prišla nekoliko starejša, saj je dopolnila že dve leti.

Vendar so centri za socialno delo in še posebej društva, ki se ukvarjajo z mednarodno posvojitvijo, zelo natančni glede motivov, ki vodijo bodoče posvojitelje. Pari, ki kažejo določene znake, da bi s posvojitvijo lahko reševali osebne težave, ali pari, ki kažejo dobrodelnost, so zavrnjeni.

Povsem normalno je, da med posvojitelji obstajajo razlike v starosti, izobrazbi, standardu ter drugih dejavnikih.

Podatki se s časom spreminjajo in so danes gotovo nekoliko drugačni, kot v preteklosti. Starejši³¹ podatki kažejo, da se največ žensk odloča za posvojitve v starosti od 30 do 44 let. Najmanj posvojiteljic pa je v starosti od 50 do 54 let. Podobno velja tudi za moške. Največ moških posvojiteljev je v starosti od 35 do 44 let. Nad 60 let je tudi nekaj posvojitvev. Po

³⁰ Matere samohranilke.

³¹ Podatki, stari 25 let (Zupančič 1987).

raziskavi je največ posvojiteljev doseglo srednjo izobrazbo. Pri ženskah je precej večje število tistih, ki imajo nižjo izobrazbo od srednje šole, pri moških pa ta razlika ni tako velika. Moški imajo nekoliko višjo izobrazbo kot ženske. Iz podatkov je vidno, da se tisti posvojitelji, ki so živeli v veliki družini, ne morejo sprijazniti, da je njihova družina brez otrok. Pomembno je poudariti, da so posvojiteljske zakonske zveze zelo trdne. Na to kaže zanemarljiv odstotek razvez. Presenečena sem nad podatki, da večina družin živi v lastni hiši. Kajti podatki iz ankete kažejo, da je od 200 vprašanih kar 141 (70,5 %) posvojiteljev odgovorilo, da živi v lastni hiši. Sledijo tisti, ki živijo v najetem stanovanju, nato tisti v lastnem stanovanju, na koncu pa tisti v rodbinski hiši. Očitno je ekonomski položaj posvojiteljskih družin dober in zato je tudi posledično nadpovprečno ugoden stanovanjski standard. Večina zakoncev (kandidatov) želi posvojiti dojenčka, starejši pari pa se odločajo za večjega otroka, ki običajno prihaja iz rejniške družine in so podani pogoji za posvojitev. Zato je tudi večina otrok posvojenih ravno v prvem letu njihovega življenja. Čakalna doba bodočih posvojiteljev je več let (od enega do desetih let). Ob odločitvi za posvojitev večina ljudi seznanj ožjo okolico. Skoraj enak delež je med tistimi, ki seznanjijo le sorodnike in ožje sodelavce, in tistimi, ki ne povedo nikomur. Med tiste, ki ne povedo nikomur, sodijo starejši posvojitelji, mlajši pa so bolj zaupljivi (Zupančič 1987, 18–29).

Podobne demografske in socialne podatke o posvojiteljih je pokazala raziskava iz leta 1999, ki je bila opravljena s strani takratne Visoke šole za socialno delo (sedaj Fakultete). Primerjala je značilnosti roditeljev in posvojiteljev. Ugotovljeno je bilo, da je starost posvojiteljev (povprečna 36,2 let) bistveno višja od starosti roditeljev (povprečna 28,1 let). Posvojiteljski pari so praviloma poročeni, medtem ko so roditelji samski. Pri posvojiteljih prevladuje srednja ali višja, medtem ko pri roditeljih nizka izobrazba. Posvojiteljski pari so po večini zaposleni, roditelji pa običajno nezaposleni. Oboji imajo po večini slovensko državljanstvo. Študije posameznih primerov kažejo, da veliko roditeljic in roditeljev živi v revščini in socialni izključenosti. Problem vidim predvsem v tem, da obstaja nekakšna marginalizacija posvojitve. Velikokrat se daje prednost posvojiteljem iz višjih slojev, zelo majhnim otrokom in tistim rojenim izven zakona.

7.2 Rejništva

Po podatkih Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve je bilo ob koncu leta 2009 v Sloveniji nameščenih 1162 otrok (glej Tabela 7.3) v 694 rejniških družinah (glej Tabela 7.2). Število rejnic in rejnikov, ki imajo dovoljenje za izvajanje rejniške dejavnosti, je 815 (glej Tabela 7.2).

Rejnikov oziroma rejnic, ki izvajajo rejniško dejavnost kot poklic, je 139 (glej Tabela 7.2). 317 otrok je nameščenih pri sorodnikih, ki izvajajo rejniško dejavnost kot sorodniki (glej Tabela 7.3). Rejnikov oziroma rejnic, pri katerih trenutno ni nameščenih otrok, je 121 (glej Tabela 7.2), prostih mest pa je 151 (glej Tabela 7.2), kjer imajo rejniki oziroma rejnice dovoljenje za izvajanje rejniške dejavnosti.

Tabela 7.2: Podatki o rejnicah in rejencih (za december 2009)

Rejnice/rejniki, pri katerih so trenutno nameščeni otroci	694	SKUPAJ 815	REJNIC IN REJNIKOV Z DOVOLJENJEM ZA IZVAJANJE REJNIŠKE DEJAVNOSTI
Rejnice/rejniki, pri katerih trenutno ni nameščenih otrok	121		
Rejnice	725		
Rejniki	90		
Prosta mesta pri rejnicah/rejnikih z dovoljenjem za izvajanje rejniške dejavnosti			151
Rejnice/rejniki, ki izvajajo rejniško dejavnost kot poklic			139

Vir: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (2010).

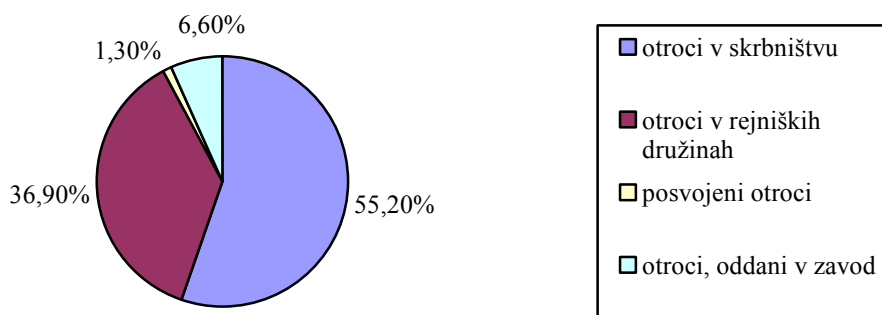
Tabela 7.3: Podatki o rejencih (za december 2009)

ŠTEVILO OTROK V REJNIŠTVU	1162
Deklice	583
Dečki	579
Število otrok nameščenih v družine, ki izvajajo rejništvo kot sorodniki	317

Vir: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (2010).

Podatki iz Statističnega urada kažejo, da je razmeroma veliko število otrok, »ki so prikrajšani za družinsko življenje«³² (glej Sliko 7.1). Od vseh otrok, ki so registrirani v zavodih za socialno varstvo leta 2003, jih je več kot polovica (2048 ali 55,2 %) v skrbništvu, velik delež (1369 ali 36,9 %) jih je v rejniških družinah, sledijo (243 ali 6,6 %) otroci, ki so oddani v zavod in najmanjši delež (48 ali 1,3 %) je posvojenih otrok.

Slika 7.1: Otroci, prikrajšani za družinsko življenje³³

Vir: Statistični urad RS (2004).

Na področju rejništva in posvojitve otrok deluje v državi nevladno združenje Deteljica. To je Društvo posvojiteljskih družin, ki je povsem neodvisno od države. Izvaja različne priprave in aktivnosti za bodoče posvojitelje in rejnike ter jih s pomočjo programov pripravlja na nadomestno starševstvo.

Podatki iz Centra za socialno delo Ljubljana – Šiška kažejo, da na področju mesta Ljubljane primanjkuje rejniških družin. Poudarjajo, da bi bilo otroku lažje, da bi ob namestitvi v rejniško oskrbo ostal v domačem, torej mestnem okolju. Prav tako bi potrebovali v Ljubljani družine, ki bi bile pripravljene vzeti v oskrbo otroke, ki prihajajo iz zavodske oskrbe oziroma stanovanjskih skupin in potrebujejo družino preko vikenda in počitnic.

³² To so otroci in mladostniki, katerih starši so neznani (najdenčki), so jih zapustili ali ne skrbijo zanje. Lahko so tudi otroci staršev, katerim je odvzeta starševska pravica oziroma zaradi določenih razlogov (prestajanje kazni, kronične bolezni, prepiri itd.) starševskih pravic ne morejo izpolnjevati (Statistični urad RS 2003).

³³ Izraz povzet po podatkih Statističnega urada RS. Moje mnenje je, da izraz ni pravilno uporabljen, saj otroke, ki so posvojeni ali v rejništvu, ne moremo označiti, da so prikrajšani za družinsko življenje. Slednji imajo možnost bivati v urejenih družinskih skupnostih. Otroci, ki so dejansko prikrajšani za družinsko življenje, so po mojem mnenju tisti, ki živijo v družinah, kjer je prisotno nasilje, alkohol in droge, nenazadnje tudi otroci, ki so poslani v različne zavode.

8 NOVI NAČINI SOCIALNEGA STARŠEVSTVA

8.1 Mednarodne posvojitve

Slovenija je podpisala Haaško konvencijo o otrokovih pravicah in sodelovanju pri meddržavnih posvojitvah. Na podlagi tega temeljnega dokumenta bi lahko z drugo državo podpisnico izpeljala postopke posvojitve, vendar pa mnoge od 64 podpisnic (med njimi tudi Slovenija) ne dajejo otrok v mednarodno posvojitve. V povezavi s tem je bil že storjen premik, Vlada Republike Slovenije je 30. 6. 2005 sprejela pobudo za sklenitev sporazuma med Vlado Republike Slovenije in Vlado Republike Makedonije.

Že pred in tudi po osamosvojitvi je bilo posvojenih veliko otrok iz držav bivše Jugoslavije. Število posvojitvev ni točno znano, ker so večinoma posvojitelji sami ukrepali pri posvojitvi otrok in zato tudi niso bili prijavljeni. Skoraj vsi otroci so živeli v otroških domovih ali bolnicah. Ob prihodu v tujino so se posvojitelji najprej prijavili na centru za socialno delo in s socialnim delavcem/delavko odšli do otroka. Otroka so lahko posvojili takoj, saj v drugih republikah in regijah ni bilo predpisanega enoletnega čakanja. Vendar so težave običajno nastale doma in to predvsem z urejanjem dokumentacije (rojstni list, potni list, vpis v šolo). Na podoben način se tudi danes urejajo posvojitve otrok iz tujine (če gredo posvojitelji sami po otroka) (Zupančič 1987). V Sloveniji se z mednarodnimi posvojitvami ukvarja Zavod Sos – otroci.

Tako kot se je ob prihodu iz porodnišnice potrebno privaditi na malo bitjece, se tudi posvojitelji in posvojenci privajajo eden na drugega. Moj sogovornik Marko se je soočil z mednarodno posvojitvijo, saj sta z ženo posvojila 12 dni starega dojenčka iz Kosova. Zanimalo me je, če je imel Marko težave pri privajanju na novega družinskega člana.

»Nekaj težav je bilo s hrano, ker je bil otrok zelo slabo hranjen. Kasneje smo izvedeli, da veliko otrok, ki jih zapustijo, sploh ne hranijo. Hitro smo se privadili na še enega člana, saj smo imeli vse pripravljeno« (Anonimni vir Marko 2010).

»Med potencialnimi slovenskimi posvojitelji je največ zanimanja za bližnje evropske države, zlasti Makedonijo, Romunijo in Poljsko« (Zavod Sos – otroci 2006). Pri

mednarodni posvojitvi preko centra za socialno delo mora par ali posameznik najprej v domovini dobiti potrdilo o primernosti za posvojitve, nato pošlje prevedeno dokumentacijo tujim inštitucijam v želeno državo. Približno po šestih mesecih dobi potrdilo, da je v čakalni vrsti za otroka. Od te faze naprej je posvojitve zagotovljena. Od vpisa v tuj register do zaključka posvojitve traja mednarodna posvojitve od enega do treh let. Kdor se odloči za posvojitve otroka iz drugega kulturnega okolja, se mora seznaniti z vsemi običaji in navadami otrokove kulture (prav tam).

Vsekakor je potrebno vedeti, da so mednarodne posvojitve nekoliko težavnejše, predvsem na stroškovni ravni. Visoki stroški nastanejo, če gre za bolj oddaljene države in običajno obsegajo zastopanje zavoda, prevajanje dokumentacije, letalske vozovnice za starše in otroka, bivanje v tujini, plačilo tuji državi za otroka itd. Stroški se razlikujejo od države do države. Povprečno se gibajo od 12 do 18 tisoč evrov za otroka in se zmanjšujejo ob posvojitvi dveh ali več otrok hkrati. Nekaterе države, na primer Italija, imajo že dobro utečeno prakso mednarodnih posvojitve in vsaka od držav postavlja svoje pogoje. V Mehiki se držijo pravila, da se otrok iz iste družine ne ločuje. Večina držav zahteva, da sta posvojitelja poročena, v večini držav lahko posvojijo tudi samski. Izključeni so pari, ki živijo v zunajzakonski zvezi. Običajno je spodnja meja za posvojitelje 25 let. Pozorni so tudi na razliko med otrokom in morebitnimi posvojitelji, ki nikakor ne sme biti prevelika (Kesič 2006).

Mednarodne posvojitve pogosto predstavljajo ljudem pobeg iz njihovih psihičnih težav in notranjih bolečin. Posamezniku omogočajo notranje ravnovesje. Število otrok v revnih deželah je večje kot v bogatih. Obstaja dejstvo, da imajo ljudje v revnih deželah veliko otrok, ki so brez doma, na drugi strani pa v bogatih deželah imajo domove, nimajo pa otrok (Graff 2008).

Danes največ otrok v svetu posvojijo zahodne države, vendar je otrok za posvojitve vedno manj. Seveda je na stotine otrok po svetu, ki potrebujejo topel dom in ljubeče starše, vendar so ti pogosto bolni, invalidni, s psihičnimi travmami ali starejši od pet let. Žal taki otroci niso dovolj zdravi in ne zadovoljujejo povpraševanja ljudi iz Zahoda. Posledica tega je, da večina mednarodnih agencij za posvojitve ne išče domov ubogim otrokom, pač pa išče otroke za starše na Zahodu (prav tam).

»Tudi to je rešitev. Zelo pomembno je stanje v družbi oziroma širši okolici pri posvojitvah druge rase. Pri posvojitvah druge rase je le treba upoštevati odnos družbe in okolice.

Mislim, da smo Slovenci nestrpni do drugačnih. Druga kultura ali vera nimata vpliva, predvsem če je otrok dovolj majhen« (Anonimni vir Marko 2010).

Od sredine 90. let se je število mednarodnih posvojitvev vsako leto podvojilo, od 22.200 v letu 1995 do skoraj 40.000 v letu 2006. Vrh posvojitvev je bilo leto 2004, ko je bilo več kot 45.000 otrok posvojenih in predanih tujcem. Več kot polovico zapuščenih otrok na svetu posvojijo Američani. Kot sem že dejala, otrok za posvojitev je manj kot staršev, ki si jih želijo. Pri mednarodnih posvojitvah obstajajo dokazi, da so otroci iz mnogih držav kupljeni ali ukradeni biološkim družinam. Države, kot so Belorusija, Brazilija, Etiopija, Honduras, Peru in Romunija, so še do nedavnega največ otrok predale Združenim državam Amerike zaradi korupcije ali ugrabitev. Trenutno v teh državah vlada močan nadzor in mednarodne posvojitve so do nadaljnjega ustavljene zaradi kriminala. V ZDA so mednarodne posvojitve postale prava trgovina. Potencialni starši plačujejo agencijam med 15.000 in 35.000 dolarjev (cene ne vključujejo potnih stroškov, vize oziroma drugih stroškov), da bi vsaj enemu otroku lahko nudili dom. Otroci s posebnimi potrebami pa prinesejo določen popust. Res je, da so mednarodne posvojitve postale t.i. industrija, ki jo podpira »nakup« otroka, vendar so tu prisotna tudi močna čustva. Bodoči starši so pripravljeni plačati visoke vsote denarja, da bi le zadovoljili lastni življenjski želji (Graff 2008).

Potrebno je poudariti, da mednarodna posvojitvev ni »industrija« že od nekdaj. Pol stoletja od tega je bila humanitarna dejavnost. Leta 1955 sta zakonca Holt iz ZDA posvojila osem korejskih otrok, ki so bili žrtev vojne. Novico sta hitro razširila in od takrat so te vrste posvojitvev popularne od Avstralije, Kanade, po vsej Evropi in še posebej v ZDA (prav tam).

V svetu je močno razširjena organizacija Unicef, ki pomaga otrokom. Podatki Unicefa za leto 2006 kažejo, da je 132 milijonov sirot iz sub-saharske Afrike, Azije, Latinske Amerike in Karibov. Vendar definicija organizacije, kdo so sirote, vključuje vse tiste otroke, ki so izgubili enega od staršev. Izguba pomeni smrt starša. Le 10 odstotkov od vseh (13 milijonov) je izgubilo oba starša, večina teh otrok pa živi v razširjenih družinah. Za te vrste otrok Unicef skrbi, da prejmejo denarno pomoč (prav tam).

Podatki iz leta 2005 kažejo, da so tuji starši posvojili skoraj 14.500 kitajskih otrok, agencije pa poročajo, da je veliko več strank, ki čakajo vrsto. Leta 2007 so kitajske oblasti

ostro zmanjšale število potencialnih otrok za oddajo v tujino. Ker je povpraševanje še vedno veliko, so tudi bodoči starši pod drobnogledom, predvsem njihova starost, družinska preteklost, velikost družine, zaslužek ter zdravstveno stanje (Graff 2008).

Kitajski podobna država je Gvatemala, ki je bila v letih 2006 in 2007 druga največja »izvoznica« otrok v ZDA.³⁴ Kot vse ostale države je tudi slednja »okužena« s kriminalom. Avtor E. J. Graff opisuje ulični kriminal, ugrabitve otrok materam in tudi kriminal v manjših porodnišnicah. Obsoja kriminalna dejanja medicinskih sester, ki takoj po porodu mladih, revnih, neporočenih ali ločenih mater odvzamejo otroka in pogosto nepismenim materam dajo v podpis, da se odpovedujejo otroku. Ponudijo jim tudi denarno nadomestilo, da bodo lahko plačale račune bivanja v bolnici (prav tam). Tudi Gvatemala je ena tistih držav, kjer je posvojitvena »industrija« pravi posel.³⁵

Ljudje se odločijo tudi za otroka druge rase, primer so zvezdniki (Madonna, Angelina Jolie ...). Običajno gre za otroke iz revnih držav. Teja in Marko sta enotnega mnenja, da medijsko poznane osebe, ki posvojijo otroke, običajno zanje tudi poskrbijo, čeprav včasih vse skupaj zgleda kot iskanje medijske pozornosti. Potrebno bi bilo obravnavati vsak primer posebej in ne verjeti samo medijem, ampak videti realno ozadje.

Če se nekdo odloči za posvojitev, se pogosto odloči za otroka iz podobnega sveta, da jim je otrok čimbolj podoben, predvsem zaradi ljudi in družbe. Temu otroku praviloma posvojitelji nudijo vse. Tisti, ki se odloči za to, bodo za otroka poskrbeli, problem nastane kasneje. Vedno je družba problem. Ni treba, da si posvojen, tudi otroci bioloških staršev so lahko izključeni iz družbe, npr. starši si ne morejo privoščiti oblek določenih znamk. Pustimo mesta, tam je ras toliko, kot jih želiš, manjša mesta ali vasi so problematična. Ljudje še vedno niso odprti, gledajo zelo ozko (Anonimni vir Teja 2010).

Otroci, ki prihajajo iz drugih držav sveta, se nedvomno rasno, versko ali kulturno bolj razlikujejo od otrok, posvojenih iz držav bivše Jugoslavije.

Teja pravi, da je bila kot otrok nekoliko temnejše polti. Sama meni, da je to zaradi pigmenta. Po poklicu je frizerka in dela z ljudmi. Pojasnjevala mi je, da imajo stranke iz

³⁴ V letu 2006 je bilo več kot 270 gvatemalskih otrok, mlajših od 12 let poslanih v ZDA (Graff 2008).

³⁵ Izpoved gospe Ane Escobar, ki so ji ugrabili dojenčka in ga čez čas uspešno rešili (Graff 2008).

južnih držav³⁶ več pigmenta, zato močnejše lase in nekoliko temnejšo polt. Pravi, da je to povsem značilno za ljudi iz »juga«.

Marka sem vprašala tudi o tem, če je komu že svetoval, da se odloči za posvojitev. Pojasnil je: »Ko smo se pogovarjali, smo predlagali, saj je to prav gotovo dobra rešitev. Skozi čas ni bilo nikoli izpostavljeno, da je posvojen. V nobenem primeru se stvari niso reševale ob upoštevanju posvojen ali ne-posvojen. Tudi otrok tega ni nikoli izpostavil« (Anonimni vir Marko 2010).

Ker je Teja v obdobju, ko si ljudje ustvarjamo družino, sem jo povprašala, če bi se sama kdaj odločila za posvojitev.

»Za posvojitev bi se odločila samo v primeru, da bi vedela, da ne morem imeti otrok in da bi me moj partner povsem podpiral. Take stvari je potrebno dobro premisliti in razčistiti. V primeru, da se skregaš privrejo problemi na dan in ti partner lahko očita: »Nisi mogla imeti otrok!« Take obtožbe so izredno težke. Otrok ni igrača in družba ni šala« (Anonimni vir Teja 2010).

8.2 Posvojitve na daljavo

Posvojitev na daljavo je nekaj povsem drugačnega kot sta posvojitev in rejništvo. To je posebna oblika finančne pomoči, s katero se podpira mladostnike, ki živijo v nuklearni ali razširjeni družini v slabih bivalnih razmerah, torej otroci iz socialno šibkih in številčnih družin, otroci brez enega ali obeh staršev ali otroci s posebnimi potrebami. Za tako vrsto podpore se lahko odločijo posamezniki, družine ali različne skupine in pomagajo določenemu otroku, ki je v pomanjkanju osnovnih življenjskih dobrin, kot so hrana, šolske potrebščine, obleke in zdravniški pregledi. Otrok je lahko iz Slovenije ali iz drugih držav Evrope oziroma iz sveta. O otroku, ki ga posvojijo dobijo posvojitelji osnovne podatke, tako so natančno seznanjeni o porabi njihovega denar. Možni so tudi stiki (pisni ali osebni) med tako imenovanimi posvojitelji in posvojenci, a le v primeru, če se oboji strinjajo.

³⁶ Države, ki geografsko ležijo na istem vzporedniku, kot na primer Makedonija, južna Italija ipd.

V svetu se s temi vrstami posvojitve ukvarja Unicef, ki deluje tudi v Sloveniji. V Unicef Slovenija pojasnjujejo, da lahko dobrotniki z rednimi mesečnimi prispevki prek trajnika pomagajo preživeti otrokom v nerazvitih državah. Že s 7,52 evra na mesec je mogoče v deželah tretjega sveta 14 otrokom kupiti osnovne učne pripomočke. Z 12,11 evra na mesec se lahko omogoči nakup zaloge hrane za 171 otrok. Darovanih 17,11 evra zagotavlja cepljenje enega otroka proti šestim nalezljivim boleznim in z 21,29 evra se omogoči varno namestitev v zavetišču za pet otrok za obdobje enega leta (Vidrih 2009).

Medtem ko so v Unicefovi pobudi za posvojitve na daljavo vključeni predvsem otroci tretjega sveta, je slovenska Karitas svojo pozornost namenila socialno ogroženim otrokom v Sloveniji in Bosni. S projektom Posvojitve na razdaljo, ki ga od leta 1994 vodi Škofijska Karitas Koper, se posamezniki, družine oziroma različne skupine odločajo za vsaj enoletno pomoč določenemu otroku iz Slovenije ali Bosne z najmanj 25 evri na mesec. Tovrstno pomoč dobivajo otroci iz šibkih in številčnih družin, otroci brez enega ali obeh staršev, otroci s posebnimi potrebami, bolni in invalidni otroci. Darovalci o otroku dobijo osnovne podatke. V primeru zainteresiranosti obeh strani so možni tudi pisni ali osebni stiki. Podatki kažejo, da je v Karitasov projekt posvojitve vključenih 210 otrok iz Slovenije in 90 otrok iz Banje Luke. Približno desetina otrok je iz notranjosti Slovenije, ostali so iz Primorske. Največ otrok je iz tolminskega in bovškega območja, kjer je zaradi naravnih nesreč večja socialna stiska (prav tam).

V Sloveniji se s posvojitvami na daljavo že od leta 1993 ukvarja tudi Zavod Sos – otroci. Pomaga predvsem otrokom iz Kolumbije, Mehike, Ukrajine in Rusije. Znesek finančne pomoči mesečno znaša 26 evrov (Zavod Sos – otroci 2006).

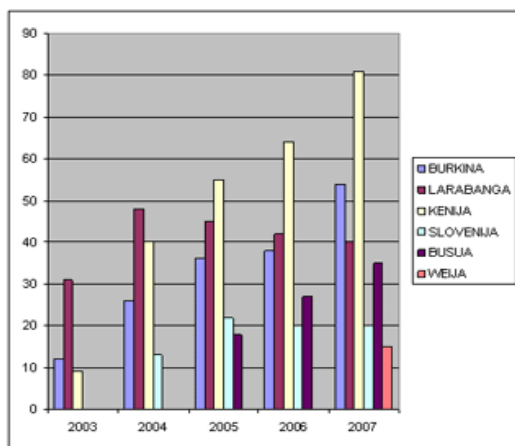
8.2.1 Botrstvo

V Sloveniji poznamo še eno obliko posvojitve otrok na daljavo, ki tudi nima nobene zveze s pravim posvojiteljstvom oziroma rejništvom. Ta oblika se imenuje botrstvo. Gre za uveljavljeno obliko socialne pomoči, ki jo gospodarsko razviti svet lahko ponudi socialno ogroženemu delu svetovnega prebivalstva oziroma manj razvitemu svetu. Pri tej obliki pomoči se posameznik odloči, da bo podpiral otroka iz Slovenije ali iz tujine na način, da mu plačuje šolnino. V svetu je 870 milijonov nepismenih ljudi, od tega je dve tretjini

žensk. Torej so še vedno ženske v slabšem položaju kot moški. Podatki kažejo, da je med 93 milijoni otrok, ki so brez dostopa do izobraževanja, kar 57 odstotkov deklic. Pri otrocih ima šolanje znaten pomen pri osebnem razvoju, razvoju identitete, socialnega čuta in pri razvoju vrednot. S povečevanjem skrbi za izobraževanje se posledično izboljša tudi zdravje otrok, prehrana in zmanjša se umrljivost. Otroci, ki imajo možnost šolanja, se seznanijo s svojimi pravicami in vstop v šolo kot institucijo jim omogoča udeležbo v javnem življenju. Slednje pa vpliva na socialni razvoj in gradnjo pozitivne samopodobe (Društvo Humanitas 2008).

V Sloveniji deluje več društev, ki otrokom ponujajo pomoč. Eno izmed takih društev je tudi Društvo Humanitas, ki od leta 2008 izvaja botrstvo v Burkini Faso, Gani, Keniji in Sloveniji (glej Sliko 8.1).

Slika 8.1: Število botrov po lokacijah in letih 2003–2007

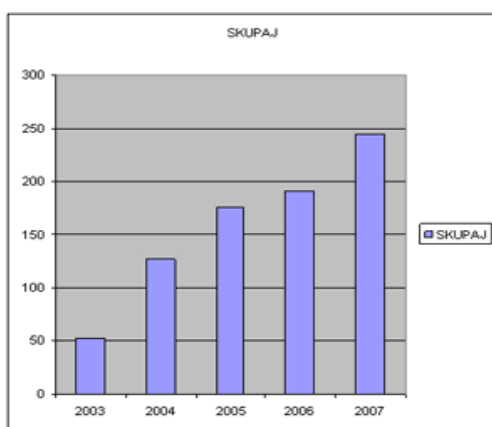

Vir: Društvo Humanitas (2008).

Omenjeno društvo se ukvarja z botrstvom od leta 2003. Na začetku je bilo skupno 52 botrov, ki so pomagali otrokom iz Afrike. Kasneje so v program vključili tudi otroke v Sloveniji in število botrov je skokovito naraslo. Do leta 2007 se je za botrstvo odločilo 245 botrov (glej Sliko 8.2). Večina jih podpira enega otroka, nekateri tudi dva. Denarni prispevek za šolanje posameznega otroka znaša od 9 do 22 evrov. Višina zneska je odvisna od države, kjer botrstvo poteka³⁷ (Društvo Humanitas 2008).

³⁷ Za posameznega varovanca mesečna vsota znaša 22 evrov za botrstvo v Afriki ali 34 evrov za botrstvo v Sloveniji. Velja pa načelo, da se denar nakazuje do otrokovega 18. leta starosti, lahko pa se kadarkoli pisno prekine (Društvo Humanitas 2008).

Slika 8.2: Skupno število botrov po letih 2003–2007

Vir: Društvo Humanitas (2008).

Sogovornika sta slišala tako za posvojitve na daljavo kot za botrstvo, pojasnila sem le bistveno razliko, saj je pri botrstvu denarna pomoč namenjena izključno otrokovemu izobraževanju, medtem ko je pri posvojitvi na daljavo pomoč namenjena za otrokove življenjske potrebščine in za šolanje. Sogovornika menita, da sta tudi to dobri obliki, ki sta humanitarni. Teji se zdita obliki pomoči zelo dobri, saj je otroku in biološkemu staršem omogočeno, da bivajo skupaj oziroma v neki skupnosti. Meni, da izraz posvojitve na daljavo ni primeren, ampak je to zgolj oblika pomoči. »Posvojitelji lahko te otroke spoznajo, če želijo, to pa ni nikakršna obveza. Veliko družin živi v revščini, zato jim posvojitve na daljavo omogoča, da njihovi biološki otroci bivajo pri njih, sicer bi morali v sirotišnico« (Anonimni vir Teja 2010).

Pri pogovoru o humanitarnih oblikah pomoči se pogosto omenja samo otroke iz tujine, torej otroke iz revnega sveta. Kot sem že omenila, je botrstvo oblika pomoči, ki se izvaja tudi znotraj Slovenije.

8.3 Samski posvojitelji

Kot sem že večkrat omenila, lahko v Sloveniji otroka posvoji samo zakonski par. Vendar se je posvojitve večkrat izpeljala tudi v primeru samskih žensk.

Pri vseh samskih posvojiteljicah je želja po materinstvu izredno močna in je osnovni motiv za posvojitve. Ko se odločajo za posvojitve, so si že na jasnem, da ne bodo našle življenjskega spremljevalca. Zavedajo pa se, da je prikrajšanost za očetovstvo lahko zelo boleča za otroka. Zato že pred samo posvojitvijo v svoji sredini poiščejo moškega, ponavadi je to brat, svak ali oče, ki otroku nadomesti lik očeta in mu omogoči identifikacijo z moško osebo (Zupančič 1987, 31).

Centri za socialno delo običajno težijo k temu, da se otroku najde starše, zato samske ženske izjemoma pridejo v poštev kot posvojiteljice. Običajno posvojijo otroke, ki jih nobeden od zakonskih parov noče posvojiti. Najpogosteje so to otroci, ki odstopajo od povprečja. Lahko so zaostali v rasti in razvoju, starejši otroci ali otroci z drugačnim zunanjim videzom.

Podobno je tudi v Združenih državah Amerike, kjer imajo samske ženske po večini posvojene otroke, ki težje najdejo dom. Običajno so to otroci s posebnimi potrebami, starejši otroci, temnopolti otroci ter otroci drugih kultur. V ZDA je običajna praksa, da samske posvojiteljice posvojijo otroka iz drugih držav. Ker nimajo partnerja, se samske posvojiteljice počutijo še bolj odgovorne in želijo postati skrben starš. V ZDA je bila opravljena longitudinalna študija, ki je pokazala, da so samski posvojitelji največkrat ženske v poznih tridesetih letih, ki praviloma posvojijo otroka istega spola. Njihova stopnja izobrazbe je precej visoka. Imajo stabilno službo in običajno so zaposlene v poklicih, kjer se nudi pomoč ljudem. Značilno je tudi, da zakonski pari posvojijo otroke bele rase, medtem ko samski posvojitelji pretežno otroke temnopolte rase (Shireman 1995).

8.4 Posvojitve in homoseksualnost

Po slovenski zakonodaji je zakonska zveza izključno zveza med moškim in žensko, zato vse kaže na to, da je smisel družine le reprodukcija otrok. Potemtakem so istospolni partnerji³⁸ iz te zveze izvzeti. Vendar je v pripravi zakon, ki bi istospolnim partnerjem podeljeval le status svojca. Omenjeni zakon bi urejal predvsem premoženjska razmerja med partnerjema, kot na primer pravico do dedovanja, za posvojitve otrok pa bi bilo potrebno spremeniti Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih. Slovenska javnost ravno pravici do posvojitve otrok najbolj nasprotuje, kljub temu da »niti ni dokazov, da bi

³⁸ Istospolni partnerji sodijo v reorganizirano obliko družine.

bili otroci iz družin s homoseksualnimi starši deležni manj 'adekvatne' ravni, nege in skrbi ...« (Greif 2002, 109).

V zvezi s posvojitvijo istospolnih partnerjev obstaja veliko predsodkov, kajti veliko ljudi misli, da bi homoseksualci otroke zlorabljali ali se z njimi kako drugače okoriščali (prav tam).

Danska je prva država na svetu, ki je sprejela zakon o istospolnih partnerskih skupnostih. V veljavo je stopil 1. oktobra 1989. Zakon ne predvideva posvojitve otrok, cerkvene poroke in pravice lezbijk do umetne oploditve v državnih bolnišnicah, sklene pa se lahko pod pogojem, da je vsaj eden od partnerjev danski državljan. Kasneje je bil zakon sprejet tudi na Norveškem, Švedskem, Grenlandiji in Islandiji. Na Nizozemskem je posvojitev dovoljena samo enemu od parterjev, ni pa možna skupna. Drugače je v Italiji, kjer otroka lahko posvoji izključno zakonski par, torej niti samska oseba, še najmanj pa homoseksualci. V Nemčiji in Avstriji se lahko posvoji poleg mladoletnih tudi polnoletne osebe.³⁹ V Nemčiji lahko otroka posvoji le zakonski par, en sam le v primeru, če gre za nezakonskega otroka drugega zakonca.⁴⁰ Nemška vlada istospolne partnerje sistematično ignorira. V Avstriji nimajo pravice do posvojitve le istospolni partnerji, ampak je ta onemogočena tudi partnerjema, da bi posvojila otroka iz prejšnjega zakona. Iz naštetih držav nekoliko izstopa Belgija, saj otroka lahko posvoji zakonski par, samska oseba, istospolna partnerja pa lahko posvojita otroka le kot posameznika, medtem ko nekatere agencije omogočajo posvojitev tudi istospolnim partnerjem. Zaradi zakonske neurejenosti se je v mnogih državah razvil ilegalni trg posvojitvev.⁴¹ V ZDA imajo države različne ureditve. Na primer, v Kaliforniji lahko posvojita otroka tudi homoseksualca (Rupel v Črnko 1993).

8.5 Nadomestno materinstvo (surogatstvo)

Tretja tehnika oziroma način socialnega starševstva je nadomestno materinstvo ali s tujko surogatstvo⁴². »Surogatstvo ali gestacijsko materinstvo je praksa, ko ena ženska rodi otroka za drugo; ta, ki je otroka naročila, po rojstvu prevzame otroka od matere, ki ga je nosila in

³⁹ Pri mladoletnih gre za popolno posvojitev, medtem ko je posvojitev polnoletnih oseb nepopolna in ne ustvarja sorodstvenih razmerij med posvojencem in sorodniki posvojitelja (Rupel v Črnko 1993).

⁴⁰ V tem primeru mora posvojitelj imeti najmanj 25 let (Rupel v Črnko 1993).

⁴¹ Urad vlade za informacije. Objavljeno 4. 11. 2006.

⁴² »Surrogate motherhood« (Zaviršek 2008, 9).

rodila« (Skušek 1996, 131). Kombinacij oploditve je tudi pri tem načinu veliko. Na splošno obstajajo polemike, ki zadevajo dostojanstvo matere, saj ta uporablja svoj uterus v profitne namene. Komisija se je ukvarjala z moralnimi vprašanji, ki zadevajo nosečo mater in otroka, slednji pa bo kupljen za denar. V obilici nasprotij se je komisija odločila za predlog o prepovedi te prakse. Družbeno sporno je bilo, da je vloga matere biološka in socialna, v tem primeru pa gre za to, da ženska nosi otroka, ki ga ni nujno zaplodila in ga zagotovo ne bo socializirala.

Ta problematika odkriva močno razširjeno kulturno predpostavko, da si ljudje želijo imeti svoje otroke, ki so mešanica njihovega lastnega genetskega materiala, odkrila pa je tudi še nekaj vprašanj, ki so izrecno politične narave.

Medicina je v zadnjih desetletjih tako napredovala, da mnogim parom pomaga priti do biološkega otroka. Oba respondenta medicino podpirata, opozorila sta, da medicina izven meja obvladovanja lahko človeku tudi škodi. Teja se nad nadomestnim materinstvom zgraža, saj se ji zdi popolnoma neprimerna oblika, tako iz vidika »izposojene« matere, ki otroka rodi, kot za samega otroka. Njeno mnenje je, da gre le za donosen posel, ki je skrajno deviantski. Lahko pa se zgodi, da se »izposojena« mati na otroka čustveno naveže, saj ga nosi devet mesecev. Izpostavi še nekaj drugih problemov; ob prekinitvi zveze nastanejo težave, ki so za nedolžnega otroka lahko zelo travmatične.

Večina ugovorov zoper nove reprodukcijske prakse je prišla iz cerkvenih in feminističnih krogov. Pričakovano je, da cerkev oporeka nenaravnost, vdor v družinsko intimnost ter nespodobnost pri načinu oploditve. Presenetljivo pa je, da so novim možnostim reprodukcije oporekale tudi feministke. Strokovnjaki so predpostavljali, da bodo feministke tehniko obravnavale kot »osvoboditev žensk«, saj razbremenjujejo področje, ki je bilo tako zaznamovano z biologijo, vendar literatura kaže, da temu ni tako. Večina feminističnih avtoric smatra nove tehnologije za sredstvo, pri katerem je ženska še bolj izkoriščana (Skušek 1996, 135).

9 IZ MEDKULTURNIH PRIMERJAV: PRIMER LJUDSTVA GONJA

Povsem drugačen način socialnega starševstva pozna ljudstvo Gonja. Gonja je ljudstvo v severnem delu afriške države Gana. Živi v nekakšnih skupnostih in ima urejeno starševstvo ter sorodstvo na poseben način. Kot univerzalno normo prakticira izmenjavo odraslih oseb in izmenjavo otrok. S poroko se sorodstvene vezi žensk prekinejo in ženska spada v sorodstveno mrežo moškega. Vendar je praksa ločevanje zelo pogosta. Ženske z ločitvijo izgubijo status žene in ponovno lahko okrepijo svoje primarno sorodstvo. Običajno gredo živeti nazaj domov – k bratu in tam živijo kot sestre, kolikor dolgo želijo. Značilno je, da ženske preživijo večino časa brez moža. Ločujejo se pred rojstvom otroka ali potem, ko je otrok že oddan v rejništvo (fostering). Med 45. in 60. letom starosti dokončno zapustijo dom moža in odidejo živeti k bratu in se nikoli več ne vrnejo k možu. Brat je dolžan priskrbeti prenočišče in hrano.

Kot sem že omenila, je zelo uporabljena institucija rejništva. Starši otroke pošljejo v rejništvo k svojim sorodnikom od žene ali moža. Vendar v praksi otroci ne gredo daleč, saj jih vzamejo sestre ali bratje njihovih staršev. Veliko deklic je tudi pri starih starših. Otroci so do šestega ali sedmega leta starosti doma, potem odidejo. Tako pogoste in enostavne ločitve tudi onemogočajo obstoj nuklearne družine in rejništvo je neposreden rezultat neuspele družinske skupnosti. Vendar ljudstvo Gonja zagovarja posvojitev kot obojestransko korist – za biološke in rejniške starše. Rejniški starši so lahko pri otrocih bolj uspešni pri vzgoji in učenju kot biološki. Rejništvo je bolj posledica kot vzrok. Gre za tradicionalno vzgojo in pripravo otrok za določeno profesijo. Otrok ne samo živi in se uči od gospodarja, ampak tudi dela zanj. Tako ima rejniška praksa poleg vzgojno-izobraževalne tudi ekonomsko funkcijo. Rejništvo predstavlja kroženje ljudi, dobrin in gospodinjskih storitev. Gre za neformalno izmenjavo in pomoč. Otrokom zagotavlja prehranjevalno in zdravstveno oskrbo in tako vpliv na otrokov fizični razvoj. Pomeni tudi vzajemno učenje in hkrati vpliv na človeški kapital ter na blagostanje. Obenem gre tudi za dolgoročno starševsko izbiro glede rodnosti in intergeneracijske izmenjave (Goody E. in Goody J. 1969, 184–215).

Zelo podoben primer je ljudstvo iz severo zahodnega dela Kameruna, kjer verjamejo, da je najboljši način vzgoje otrok, posredovanja kulture in delovnih navad prav rejniška skupnost. Družina ne pomeni skupnosti bioloških staršev in otrok, vendar je naravno, da otroci odrastejo z njihovimi sorodniki. Močno so opredeljene hierarhične vezi, ki zapovedujejo spoštovanje, ponižnost in poslušnost starejših ljudi. Kljub temu da ljudje živijo v razširjenih družinah, so njihove družinske vezi zelo močne. Izmenjujejo si hrano in druge dobrine ter vsi skupaj proslavljajo rojstva otrok ali smrt starejšega (Moran v Verhoef 2005). Otroci ne pripadajo biološkim staršem, pač pa celemu sorodstvu. Dela v razširjeni družini so ustaljena praksa in vsem dobro poznana. Stare mame otroke hranijo, starejši bratje in sestre jih naučijo kulturnih vrednot, strici jim predstavijo trgovske spretnosti, bogatejši sorodniki pa jim plačujejo šolnino. Druge »mame« otroke pazijo, skrbijo zanje, so vsem otrokom kot nekakšna opora. Otroci imajo več mam in vse ženske običajno kličejo »mama« (Verhoef 2005).

V večini subsaharskih skupnostih otroci niso dani v rejništvo do 6. oziroma 7. leta starosti. Ko so otroci dovolj zreli za učenje, so poslani v ožje sorodstvo matere. Biološke matere imajo možnost izbire, komu otroka zaupati. Voditelji oziroma vzgojitelji rejniških otrok so običajno izobraženi in sposobni prisiliti otroke za učenje. Ta oblika je sprejeta kot boljša, kajti biološki starši so običajno popustljivejši in otroci imajo možnost manipulacije z njimi. Tako se otroci veliko več naučijo pri svojih paznikih, ki imajo strožjo vzgojo in posledično dosežejo večji uspeh (Bledsoe v Verhoef 2005).

10 SKLEP

Diplomska naloga daje širši pogled na socialno starševstvo. Z njo sem želela prikazati, da je to področje zelo ranljivo in zahtevno. Ljudje smo družbena bitja, ki imamo svoj um in čustva, sledimo pa nekim standardnim vzorcem, za katere menimo, da so edini pravilni. Vse, kar je izven tradicionalnih idealno-tipskih vzorcev, je za večino ljudi napačno, nesprejemljivo ali celo deviantno. Na to vejo se včasih uvršča tudi socialno starševstvo. Mnogi ljudje mislijo, da se socialni starši od bioloških razlikujejo in zato so »drugačni« od »pravih« staršev. Take primere najdemo v preteklosti, medtem ko je danes družba nekoliko bolj informirana in posledično bolj odprta za nove poglede. Počasi se spreminjajo tudi tiste forme, ki segajo izven idealno-tipskega okvira. Družba se postopoma spreminja, ni več čutili stroge togosti, ampak nekoliko več fleksibilnosti.

Znotraj metodološkega okvira sem postavila nekaj raziskovalnih vprašanj, s katerimi sem se v nalogi ukvarjala. Prvo raziskovalno vprašanje se glasi: Ali se v današnjem času pari pozneje odločajo za starševstvo kot v preteklosti? V preteklosti so se pari poročali v starosti od 20 do 25 let oziroma najkasneje do 30. leta starosti so imeli že dva ali več otrok. Danes so v ospredje prišla drugačna merila in drugačne možnosti življenja, zato se je trend spremenil. Danes se le redki pari poročijo. Veča se število izvenzakonskih rojstev, ki nastopijo okoli 30. leta starosti. Stroka poudarja, da je za žensko najugodnejši čas za rojstvo otrok od 20. do 25. leta starosti. Trend se je za približno deset let premaknil in v primerjavi z idealnimi leti za rojevanje se odlaša v 30. leto ali dlje. V primerjavi s preteklostjo in optimalnostjo za rojstvo otrok se ljudje pozneje odločajo za starševstvo. Sociolog Ulrich Beck (2006) pravi, da živimo v »družbi tveganja«. Preden si pari ustvarijo družino, poskrbijo za ustrezno izobrazbo, ki predstavlja pot do primerne službe, slednja pa osebni mesečni dohodek, s katerim se rešuje stanovanjske probleme. Gre za sklenjen krog in če segmenti tega kroga niso sklenjeni, je seveda zelo težko doseči, da se pari odločajo za otroke.

Ali je odnos družbe do socialnega starševstva negativen? To je bilo naslednje raziskovalno vprašanje, s katerim sem se ukvarjala. Sporočilo pravljic s tematiko o mačehah in pastorkah, ki živijo v reorganiziranih družinah, dajejo vtis, da je srečna družina le tista, ki jo sestavljajo starši in njihovi biološki otroci. Socialnim staršem daje negativno konotacijo, zato se je slednjih potrebno izogibati. Ljudje, ki niso izobraženi in ki nimajo izdelanega

svojega mnenja, so nekoliko bolj zavrti in takim ljudem socialno starševstvo predstavlja tabu ter določeno mero odklanjanja. Vendar je današnja družba vse bolj izobražena in odprta, zato gleda na »drugačnost« kot na nekaj običajnega. Iz literature in iz odgovorov obeh respondentov se socialno starševstvo odobrava kot pozitivno. Le redko naletimo na izjeme, ki se soočajo z negativnimi izkušnjami.

Zadnje raziskovalno vprašanje je bilo: Ali število socialnih staršev z leti narašča? Iz statističnih podatkov je razvidno, da je trend ravno obraten. Podatki kažejo, da je bilo do leta 1990 v Sloveniji posvojenih približno 100 otrok, z leti pa je število upadlo za polovico. Statistika kaže, da gre pri polovici posvojitvev za tako imenovano posvojitvev otroka sozakonca. Polovica je t.i. popolnih posvojitvev, kjer otrok preide v popolnoma novo družinsko skupnost. V letu 2006 so zabeležene samo 3 posvojitve, od tega 2 popolni in 1 posvojitvev otroka sozakonca, leta 2007 pa 14, od tega 12 popolnih in 2 posvojitvi otroka sozakonca. Kljub temu da je v rejništvu še vedno veliko otrok, lahko trdimo, da število socialnih staršev pada. Medicina je tako napredovala, da mnogim staršem pomaga pridobiti biološkega otroka, dejstvo pa je, da je tudi število otrok za posvojitvev vedno manjše. Vpliv medijev in posledično večja globalna povezanost omogočata, da se vse več ljudi iz premožnejšega dela sveta odloča za obliko socialne pomoči, kot je posvojitvev na daljavo in botrstvo. Ti obliki pomoči pa sta nekoliko bolj v porastu.

Že na začetku naloge sem omenila, da prihajajo v ospredje male jedrne družine. Ob zadnjem popisu prebivalstva je bil delež družin z enim otrokom največji. Podatki kažejo na vse manjše oblike družinskih skupnosti. Starševstvo je ena faza v človeškem razvoju, ki se enkrat prične in nikoli ne konča. Je vloga odraslih ljudi, predstavlja določeno mero odgovornosti in je vse bolj zahtevna. Traja vse do smrti starša. V nalogi sem se osredotočila na socialno starševstvo, katerega predstavlja le določen odstotek ljudi. Socialno starševstvo, kjer gre za otroke drugih ljudi, je še »ena stopnja višje« od biološkega starševstva, zato mora biti pretehtano in cenjeno. Mislim, da so socialni starši ravno tako dobri, v nekaterih primerih celo boljši kot biološki starši. Običajno si socialni starši neizmerno želijo otroka in zanj zelo lepo skrbijo. Omogočijo mu vse, kar je v njihovi moči in nihče nima pravice o njih govoriti, da so slabi starši in jim pripisovati negativno konotacijo. Iz izpovedi Teje in Marka sem to misel še dodatno potrdila. Iz njunih pripovedi je bilo čutiti, da so starši za otroka naredili vse, kar je bilo v njihovi moči in kar je bilo najboljše za otroka..

S pomočjo medijev in raznih institucij smo ozaveščeni, koliko ljudi na svetu živi v revščini in takim smo pripravljene pomagati. Obstajajo oblike, kot sta posvojitev na daljavo in botrstvo, preko katerih lahko pomagamo revnim otrokom, da imajo osnovne življenjske potrebščine in da se lahko šolajo. Vendar so ljudje vse bolj nezaupljivi do institucij, zato se pogosto odločijo darovati konkretno določenemu otroku in o njem izvedo osnovne podatke ter ga lahko tudi spoznajo. Ti dve obliki humanitarne socialne pomoči sta vse bolj razširjeni.

11 LITERATURA

- Anonimni vir Marko. 2010. Intervju z avtorjem. Nova Gorica, 5. januar.
- Anonimni vir Teja. 2010. Intervju z avtorico. Nova Gorica, 20. januar.
- Beck, Ulrich in Elisabeth Beck-Gernsheim. 2006. *Popolnoma normalni kaos ljubezni*. Ljubljana: Založba FDV.
- Bercko, Zvezdana. 2009. Starši po srcu, ne po krvi. *Primorske novice, Bonbon*, 10–14 (20. oktober).
- Bevc, Viktorija. 1999. *Posvojitvev otrok: o pogumu in bolečini žensk, ki so oddale otroka v posvojitvev*. Ljubljana: DAG grafika.
- Center za socialno delo Ljubljana – Šiška. 2003. *Dejavnosti centra*. Dostopno prek: <http://www.csd-lj-siska.si/dejavnosti/rejnistvoPosvojitve.asp> (24. januar 2009).
- Črnko, Andreja. 1993. *Stališča žensk in pot do posvojitvev*. Ljubljana: VŠSD.
- Društvo Humanitas. 2008. *Razvoj Humanitasovega botrstva*. Dostopno prek: <http://www.humanitas.si/botrstvo-razvoj.php> (24. januar 2009).
- Državni zbor Republike Slovenije. Odbor za zunanjo politiko. 2005. *Zakoni in akti*. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/index.php?id=101&vt=40&mandate=1&sb=6&o=120&unid=PZ%7C771C1CA06ADBECE5C1257031003CD28B&showdoc=1> (12. december 2008).
- Flere, Sergej. 1999. *Sociologija*. Maribor: Pravna fakulteta.
- --- 2000. *Sociološka metodologija*. Maribor: Pedagoška fakulteta.
- Goody, Esther in Jack Goody. 1969. The Circulation of Women and Children in Northern Ghana. V *Comparative Studies in Kinship*, ur. Jack Goody, 184–215. London: Routledge and Kegan Paul.
- Goody, Jack. 2003. *Evropska družina*. Ljubljana: Narodna univerzitetna knjižnica.
- Graff, E. J. 2008. Foreign Policy. *The Lie We Love*. Dostopno prek: http://www.foreignpolicy.com/story/cms.php?story_id=4058print=1 (27. december 2008).
- Greif, Tatjana. 2002. Otroci drugorazrednih državljanov: istospolne družine v pravu in praksi. *Časopis za kritiko znanosti* 30 (207/208): 109–132.
- Kesič, Katarina. 2006. *Pozitivke: Mednarodne posvojitve otrok*. Dostopno prek: <http://www.pozitivke.net/article.php/20061104222733913/print> (20. januar 2009).
- McAuley, Colette. 1996. *Children in Long-term Foster Care: Emotional and Social Development*. England: Athenaeum Press, Ltd., Gateshead, Tyne and Wear.

- Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve Republike Slovenije. 2004. *Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR)*. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/zzzdr_upb.pdf (11. december 2008).
- --- 2010. *Statistika*. Dostopno prek: <http://www.mddsz.gov.si/si/statistika/rejnistvo/> (20. januar 2010).
- --- 2010a. *Rejništvo*. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/druzina/rejnistvo/ (20. januar 2010).
- --- 2010b. *Priznanja za rejništvo*. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/druzina/rejnistvo/priznanja_za_rejnistvo/ (20. januar 2010).
- Oakley, Ann. 2000. *Gospodinja*. Ljubljana: Cf*.
- Rapoša-Tanjšek, Pavla, Vida Milošević Arnold, Gabi Čacinovič Vogrinčič, Vlasta Rozman, Nataša Radonič, Metoda Bole, Sabina Kovačec, Mojca Mikolič in Sabina Rajšel. 2002. Postopki, organizacija in standardi na področju posvojitev. *Socialno delo: časopis za teorijo in prakso* 41 (1): 1–41.
- Renner, Tanja, Mateja Sedmak, Alenka Švab in Mojca Urek. 2006. *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper: Založba Annales.
- Repinc, Barbara. 2001. Neplodnost kot tržno blago. *Delta* 7 (1/2): 57–88.
- Shireman, Joan F. 1995. Adoptions by Single Parents. Single Parent Families: Diversity, Myths and Realities. V *Gender, Work and Space*, ur. Susan Hanson, 367–388. London, New York: Routledge.
- *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. 2005. Ljubljana: DZS.
- Skušek, Zoja. 1996. Zadrege s starši: biološki in socialni starši v luči novih reproduktivnih tehnologij. *Socialno delo* 35 (2): 131–136.
- Statistični urad Republike Slovenije. 2004. *Priznanja očetovstva ter posvojitve otrok*. Dostopno prek: <http://www.stat.si/doc/pub/rr816-2004/p-8/w08-01-02-si.doc> (18. december 2008).
- --- 2004a. *Socialna zaščita*. Dostopno prek: <http://www.stat.si/doc/statinf/12-SI-041-0401.pdf> (12. december 2006).
- --- 2010. *Demografsko socialno področje: Prebivalstvo*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?ID=2343 (4. januar 2010).
- Švab, Alenka. 2001. *Družina: Od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

- Ule, Mirjana in Metka Kuhar. 2003. *Mladi družina starševstvo: spremembe življenjskih potekov v pozni moderni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Urad vlade za informacije. 2009. *Družinska razmerja*. Dostopno prek: <http://evropa.gov.si/evropomocnik/?kid=38/> (24. januar 2009).
- Verhoef, Heidi. 2005. Childhood. *A Child has Many Mothers: Views of Child Fostering in Northwestern Cameroon* 12 (3). Dostopno prek: <http://chd.sagepub.com> (27. december 2008).
- Vidrih, Petra. 2009. V novem letu posvojite otroka. *Primorske novice, Sobota*, 11 (3. januar).
- *Zakon o izvajanju rejniške dejavnosti (ZIRD)*. Ur. l. RS 110/2002 (18. december 2002).
- *Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR-UPB1)*. Ur. l. RS 69/2004 (24. junij 2004).
- Zaviršek, Darja, ur. 2008. *Socialno starševstvo kot ključni vidik sodobni družbenih politik*. Ljubljana: Mestna občina Ljubljana.
- *Zavod Sos – otroci*. 2006. Dostopno prek: <http://www.sos-otroci.org/portal/> (28. november 2006).
- Zupančič, Ela. 1987. *Posvojen otrok, zaželen in ljubljen*. Občinska raziskovalna skupnost Ljubljana – Center: Cankarjeva založba.
- Žiberna, Milena. 2005. *Vpliv skupinskega dela na kakovost izvajanja rejništva*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. Dostopno prek: http://dk.fdv.uni-lj.si/magistrska/pdfs/mag_ziberna-milena.pdf (7. september 2009).

12 PRILOGE

PRILOGA A: Vprašalnik za posvojitelja

VPRAŠANJA IN PODVPRAŠANJA POGLOBLJENEGA INTERVJUJA S STARŠEM MARKOM

1. POSVOJITEV IN REJNIŠTVO

- Kakšen je vaš odnos do posvojitev in kakšen do rejništva?
- Katera oblika se vam zdi boljša? Zakaj?
- Kaj menite o pravljičah, ki socialnemu starševstvu pripisujejo negativen pomen (mačehovstvo, krušni starši ...)?
- Zakaj ste se odločili za posvojitev?
- Koliko ste bili stari?
- Kako ste začeli postopek? Je bil dolgotrajen/koliko časa ste čakali?
- Iz katere države ste posvojili otroka?
- Kako je bilo z birokracijo? Kakšne so vaše izkušnje s CSD?
- Kako je okolica sprejela vašo odločitev?
- Koliko je bil star otrok, ko ste ga pripeljali domov?
- Ste imeli kakršne koli težave z otrokom/dojenčkom?
- Ste se hitro privadili drug na drugega?
- Kako je otrok izvedel, da je posvojen, od vas ali od okolice?
- Kakšno je vaše mnenje, je otroku potrebno povedati, da je posvojen? Kdaj je najbolj primeren čas, da se mu pove?
- Ko nastopi čas predšolske vzgoje, nato šole, spozna sovrstnike in navezuje socialne stike. Je imel otrok kdaj težave z drugimi otroki? Kakšne uspehe je otrok dosegal v šoli?
- Vam je otrok, v času šolanja, vedno vse zaupal?
- Kaj menite je karakter prirojen ali naučen?
- Lahko rečete, da vam je otrok karakterno podoben? Mogoče vam ali vaši soprogi?
- Se v čem razlikujete oziroma ima kakšno »prirojeno« značilnost?
- Je otrok kdaj spraševal po svojih bioloških starših?

- Jih je želel spoznati oz. kdaj spoznal?
- Se vam zdi pomembno, da otrok spozna svoje biološke starše?
- Se vam zdi, da je otrok status posvojenca kdaj zlorabil? (Mogoče v primeru doseganja svojega prav? Je kdaj grozil, da bo odšel od vas?)

2. ZAKONSKA UREDITEV SOCIALNEGA STARŠEVSTVA V SLOVENIJI

- Koliko poznate zakonsko ureditev socialnega starševstva v Sloveniji?
Kakšno je vaše mnenje?
- Se vam zdi potrebno, da so postopki za posvojitve tako dolgotrajni?
- V času pred posvojitvijo se pari pripravljajo na posvojitve. Se vam zdi, da so priprave učinkovite, koristne za bodoče starše? Imate mogoče izkušnje?

3. MEDNARODNE PRIMERJAVE IN NOVI TRENDI

- V medijih je danes veliko informacij o mednarodnih posvojitvah. Kako gledate na posvojitve te vrste?
- V določenih državah zakonodaja dopušča možnost posvojitve tudi homoseksualnim parom. Kakšno mnenje imate o tem?
- Kaj menite o posvojitvi otrok druge rase, druge kulture, druge vere ...?
- Že nekaj let je »popularno«, da zvezdniki posvojujejo otroke iz revnih držav, ki so druge rase, kulture ... (Madonna, Agelina Jolie idr.). Se vam zdi to primerno, ali si s tem zvezdniki želijo medijske pozornosti?
- Poznate pojem botrstvo ozirom posvojitve na daljavo?
Se vam zdi to dobra oblika pomoči otrokom?
- Medicina je v zadnjih desetletjih zelo napredovala. Veliko parom, ki se trudijo imeti lastne otroke, daje medicina rešitev. Bi lahko rekli, da je medicina že preveč napredovala (do te meje, da človeštvu lahko že škodi)? Kaj menite?

4. PRIHODNOST

- Običajno vsi starši lastnim otrokom želijo vse dobro oz. le najboljše, zato me zanima, kako vidite svoje otroke v bodoče? Kakšne so vaše želje?
- Bi (oziroma ste mogoče že) prijateljem, sorodnikom in vsem drugim ljudem svetovali, da se za posvojitve odločijo?
Zakaj?

PRILOGA B: Vprašalnik za posvojenca

VPRAŠANJA IN PODVPRAŠANJA POGLOBLJENEGA INTERVJUJA S POSVOJENKO TEJO

1. POSVOJITEV IN REJNIŠTVO

- Kakšen je vaš odnos do posvojitev in kakšen do rejništva?
- Katera oblika se vam zdi boljša? Zakaj?
- Kaj menite o pravljičah, ki socialnemu starševstvu pripisujejo negativen pomen (mačehovstvo, krušni starš ...)?
- Zakaj ste se odločili za posvojitev?
- Koliko ste bili stari, ko ste prišli k socialnim staršem?
- Koliko sta bila stara vaša (socialna) starša takrat?
- Kako ste izvedeli, da ste posvojeni, so vam to povedali starši ali okolica?
- Kakšno je vaše mnenje, se vam zdi pomembno, da otrok izve, da je posvojen od svojih staršev in ne od okolice?
- Kako vas je okolica sprejela kot posvojenca?
- Ko nastopi čas predšolske vzgoje, nato šole, otrok spozna sovrstnike in navezuje socialne stike. Ste imeli kdaj težave z drugimi otroci?
- Kakšne uspehe ste dosegali v šoli? Katero izobrazbo ste dosegli?
- So vam starši povedali kje/v kateri državi ste se rodili?
- Ste kdaj starše spraševali po bioloških starših? Ste jih imeli možnost spoznati?
- Kaj menite, je za otroka pomembno, da spozna svoje biološke starše?
- Ima to kakšen vpliv na njega?
- Kaznovanje oziroma omejevanje se običajno uporablja kot način vzgoje. So vas starši kdaj kaznovali?
- Kaj vam je predstavljalo največjo kazen?
- Kaj vam socialni starši pomenijo?

2. ZAKONSKA UREDITEV SOCIALNEGA STARŠEVSTVA V SLOVENIJI

- Koliko poznate zakonsko ureditev socialnega starševstva v Sloveniji?
Kakšno je vaše mnenje?

- Se vam zdi potrebno, da so postopki za posvojitve tako dolgotrajni?
- V času pred posvojitvijo se pari pripravljajo na posvojitve. Se vam zdi, da so priprave učinkovite, koristne za bodoče starše?
Imate mogoče kakšne izkušnje?

3. MEDNARODNE PRIMERJAVE IN NOVI TRENDI

- V medijih je danes veliko informacij o mednarodnih posvojitvah. Kako gledate na posvojitve te vrste?
- V določenih državah zakonodaja dopušča možnost posvojitve tudi homoseksualnim parom. Kakšno mnenje imate o tem?
- Kaj menite o posvojitvi otrok druge rase, druge kulture, druge vere ...?
- Že nekaj let je »popularno«, da zvezdniki posvojujejo otroke iz revnih držav, ki so druge rase, kulture ... (Madonna, Agelina Jolie idr.). Se vam zdi to primerno, ali si s tem zvezdniki želijo medijske pozornosti?
- Poznate pojem botrstvo oziroma posvojitve na daljavo?
Se vam zdi to dobra oblika pomoči otrokom?
- Medicina je v zadnjih desetletjih zelo napredovala. Veliko parom, ki se trudijo imeti lastne otroke, daje medicina rešitev. Bi lahko rekli, da je medicina že preveč napredovala (do te meje, da človeštvu lahko že škodi)? Kaj menite?

4. PRIHODNOST

- Danes se z rojstvom prvega otroka vse bolj odlaša. Odločitve so običajno premišljene in dobro pretehtane. Kaj menite, kdaj je pravi čas za take odločitve, v katerem obdobju?
- Sami že razmišljate o starševstvu?
- Bi se sami kdaj odločili za posvojitve? Zakaj?
- Bi (oziroma ste mogoče že) prijateljem, sorodnikom in vsem drugim ljudem svetovali, da se za posvojitve odločijo?
Zakaj?

PRILOGA C: Demografski vprašalnik

Datum izvajanja poglobljenega intervjuja: _____

SINONIM RESPONDENTA/-KE: _____

- 1) Katerega leta ste rojeni: _____
- 2) Spol: M Ž (prosim, obkrožite)
- 3) Kje živite? vas mesto primestje (prosim, obkrožite)
- 4) Koliko članov šteje skupaj z vami vaše gospodinjstvo?
Prosim, navedite številko: _____
- 5) Prosim obkrožite zadnjo šolo, ki ste jo končali:
 1. osnovna šola ali manj
 2. 2-, 2,5- ali 3-letna poklicna šola
 3. štiriletna srednja šola
 4. dvoletna višja šola
 5. visoka strokovna šola, fakulteta ali več
- 6) Ali ste: (prosim, obkrožite, kar velja za vas)
 1. (samo)zaposleni za polni delovni čas
 2. (samo)zaposleni za skrajšani delovni čas
 3. študirate
 4. upokojeni
 5. gospodinja, kmečka gospodinja
 6. brezposelni
 7. kaj drugega? (prosim, vpišite, kaj) _____
- 7) Prosim, navedite svoj poklic: _____